د. كەما[illegible]ر ئەحمەد

ئافرەت لە مێژوودا

(كورتە باسێكی مێژوویی و كۆمەڵایەتی)

د. کەمال مەزهەر ئەحمەد

ئافرەت لە مێژوودا

(کورتە باسێکی مێژوویی و کۆمەڵایەتی)

چاپخانەی ـ الحوادث ـ

بەغدا - ١٩٨١

پێشەکی

« ئافرەت نیوەی کۆمەڵە » ، « ئافرەت هیچی لە پیاو کەمتر نی‌یە » ، « کۆمەڵ بێ ئافرەت وەك مەلی تاك باڵە » • قسەی لەم جۆرو بابەتە فەرهەنگی هەموو زمانێکی پڕکردۆتەوە • ئیمڕۆکە بە دەگمەن خوێنــدەواری وا هەڵدەکەوێت لــە دڵیشدا نەبێت بــە سەرزاری‌ی لایەنگری مافی تەواوی ئافرەت نەبێت • خوا هەڵناگرێ هی ئەوتۆش زۆرە لــە دەرەوە ئــالای یەکسانی‌و لە ماڵــەوە تێــلای بــێ سانی‌ی هەڵگرتووە • هەر چۆن بێت مەسەلەی ئافرەت‌و شوێنی لە کۆمەڵدا باسێکی گرنگەو هەموو کات لێدوان‌و لێکۆڵینەوە هەڵدەگرێت •

لەم چەندانەدا لێکۆڵینەوەیەکم لــە « یەکیەتی ئافرەتانــی عیراق »ەوە بۆ نرخاندن بۆ هات • لە کاتی هەڵسەنگاندنیدا هەستم کرد کەرەستەیەکی باشم دەربارەی ئافــرەت لا کۆبۆتەوە کە بۆ بەرهەمێکی مێژوویی‌و هەمان کات کۆمەڵایەتی دەست دەدات • بە دڵیش حەز دەکەم دیاریم بۆ هەموو کۆڵەکە گەورەکانی گەلەکەم هەبێت • کەواتە دەبوو ئەم بەرهەمە لە دایك بێت •

سەرچاوەکانی ئەم کتێبە زۆرو جیاوازن ، بەشێکیان دێڕ دێڕ لەم گۆڤارو لەو رۆژنامە کۆکراونەتەوە ، بەشێکیشیان سەرچاوەی فەلسەفیو ئەنسکلۆپیدینو ئەوانیتریـان سەرچاوەی گشتین کـە کتێبی ئەوتۆیان تێدایە بۆ مەیدانی خۆی قوولو بەنرخە بەلام بـۆ ئەم بەرهەمەی من تەنها چەند دێڕێکم لێی وەرگرتووە (١)٠

هەرچۆن بێت هیوادارم بەم کارەم خزمەتێکم کردبێت ٠ بەلای خۆمەوە بەر لە هەموو شت ئەم بەرهەمە دیارییەکی بچوکە بـــە دل پێشکەشی دەکەم بە ئافرەتی سەربەرزی کورد ، بەو دایكو خوشكو کیژە دلسۆزانەی سەرمان پێیان گەیشتۆتە کەشـکەلانی فەلەك !

× × ×

(١) بە وێنە : عبدالله عفيفي ، المرأة العربية في جاهليتها واسلامها ، الاجزاء ١ ــ ٣ ، القاهرة ، بلا ٠

بەهاری کورتی ئافرەت

ئافرەتو کشتوکاڵ . پەیدابوونی
خێزان . مـێردزۆریی . چـۆن
باوك منداڵی خۆی ناسی‌یـەوە .
کەڕو لاڵەکانی ڕۆژهەڵات .

لە سەردەمێکی زۆر کۆنی مێژوودا نەبێت کە ئافرەت تێیدا یەکەمی کۆمەڵێکی یەکجار سادەو ساکار بوو ئیتر لەوەدوا ئافرەت هەر زەلیلی ماڵو ژێردەستەی ئاغایەتی پیاو بووە . ئەو باری سەر شانی ئافرەت تا ئیمڕۆش لە زوربەی هەرە زۆری ناوچەکانی جیهاندا هەر وەك جاری جاران قورسە . لە ڕوانگەی تێکڕای مێژووی بەسەرهاتی ئافرەتەوە دەتوانین زوربەی ئاڵو گۆڕەکانی کۆمەڵو ڕادەی بەرەوپێش چونی ببینین .

سەرەتا کە مرۆڤ نیمچە ئاژەڵێکی بێ پەروا بوو ئـافرەت گیرۆدەی هیچ بەندێك نەبوو . ئەوساکە شتێك نەبوو پێی بووترێت خێزان . هیچ پیاوێك منداڵی خـۆی نەدەناسی‌یەوە ، لەو وابـوو ئافرەت وەك درەخت بەر دەگرێت ، پیاویش نەبێت ئەو زاووزێی خۆی هەر دەکات . لەبەر ئەوە منداڵ تا لە خەم دەڕەخسا تەنها بـە کۆڵی دایکی‌یەوە بوو .

بەخێوکردنی بەو جۆرەی منداڵ زۆر ئەرکی ژیانی خستە سەر شانی ئافرەت • ئەمیان ، بەپێچەوانـەی پیاوەوە ، دەبوو مشـوری خۆراكو پۆشاكو پاراستنی خۆیو منـداڵەکانی بخوات • ئافـرەت زۆر لە پیاو زیاتر عەوداڵی بەروبومی دارو درەختو گژو گیا بوو ، بۆیەکا وا پێ دەچێت کشتوکاڵ ـ یەکەم بەردی گەورەی بناغـەی شارستانەتی مرۆڤ ـ بەرهەمی بیری ئەو بێت کە دیسان وا پێ دەچێت ئەوسا لە بیری پیاو تیژتر بوبێت •

ئافرەتو کشتوکاڵ وا تێکەڵ بە یەك بوون کە ئەو ، نەك پیاو ، بووە خواوەندی پیتو بەرەکەت لە سەرەتای پەیدا بوونی ئاییندا • ئەو سەردەمەش کە بیری ساکاری مرۆڤ بۆ ئەوە چوو قوربانی بداتە خوا دەستکردەکانی خۆی بەو نیازەی دڵیان نەرم بێت بەڵکو گەشە بە بەرهەمیساڵانەی بدەنو لە بەڵای ناگەهان دووری بخەنەوە ، ئافرەت بووە قۆچی ئەو قوربانی‌یە • لە زۆر شوێـن بـەر لە تـۆو وەشاندن بازی ڕەشی بەخت بەسەر کچێکی گەنجەوە دەنیشتەوە کە ونجن ونجن دەکراو پارچەکانی وەك مـوفەرِك تێـکەڵ بە خاکی کێڵراو دەکرا • ئەستیکەکانی مەکسیك لەگەڵ سەرەتای پێگەیشتنی گەنمەشامیدا سەری کچێکی گەنجیان بۆ دەکردە دیاری‌ی دەستیانو بە خوێنی گەرمی ئاوڕشێنی گوڵە زەردەکانیان دەکرد ، لەگـەڵ دروێنەشیدا داپیرەیەکیان کەوڵ دەکردو پێستەکەیان پێشکەشی مەلا گەورە دەکرد نەبا سەرما ، خوا نەکەردە ، زەفەری پێ بەرێت •

ئافرەت سەرەتا گەنموجۆی دۆزی‌یەوە ، بەڵام دوایی فێری چاندنی بەرهەمی تری وەك کەتانیش بـوو • ئەمە بـیری ئافرەتی خستە سەر ڕێگەی چنین کە بەرهەمێکی گرنگی تری شارستانەتی کۆنە • لەو ڕۆژەوە چنین‌و دەرزی‌و دورمان بوونە پیشەی ئافرەت• بەڵام ئەوساکە دورمان بەنیوەیی بوو ، پیاو کە لە ڕاوەشکار دەهاتەوە خۆی پێستی نێچیرەکەی کەوڵ دەکردو ئینجا بە چیچکانەوە دەکەوتە درومانی •

دیاردەی هەرە گەورەو بەکەڵکی ژیان ئەوەیە کە ناتوانێت لە عاستی خۆیدا بووەستێت • بەپێی ئەو یاسا چەسپاوە مرۆڤی سەردەمی کۆن هەرچەندە لەسەر خۆ بەڵام بێ وچان هەنگاوی بەرەو پێشەوە دەنا ، نەوە دوای نەوە ئەرکی زیاتر دەبوو تا وای لێ هات نەتوانێت بە تەنها ژیانی ڕۆژانەی بەڕێوەبەرێت ، دەبوو هەر یەکە لایەك لـە ئەرکەکانی ژیان بگرێتە ئەستۆ ، واتە دابەش کـردنی کار هاتە ناوەوە • بەم جۆرە ژیانی پێکەوەی ئادەمـیزادو دروسـت بـوونی خاووخێزان خۆی داسەپاند • ئەم کارە لە ڕەوڕەی بەرەوپێـش چوونی ئادەمیزادا نەك هەنگاو ، بەڵبو بازێکی یەکجار گەورە بوو •

لەگەڵ ئەوەش ئافرەت دەسەڵاتی خۆی نەدۆڕاند • منـداڵ هەر بە ناوی دایکەوە ناو دەبرا ، خاڵوان پشتی ڕاستەقینەو جێگەی بڕواو متمانە بوون • عێل‌و هۆزو تـیرە لە دایـکەوە دەسـتیان پێ دەکرد • ئەوسا شتێك نەبوو پێی بڵێن گواستنەوەی ئافرەت بۆ ماڵە

مێرد ، لانەی کامیان باشتر بوایە ئەوی تریان دەچووە خزمەتی ، زۆربەی جاریش وا ڕێك دەکەوت زاوا بە خۆیو شڕو شیتاڵی‌یەوە رووی دەکردە ماڵە بووك • جیابووتەوەش بە دەست ئافرەت بوو ، کەی گەیشتە ئەو بڕیارە دەبوو بێ سێو دوو ماڵو منداڵو هەوێکانی(!) بەجێ بهێڵێـت • ئـەو ڕۆژگـارە لـە چین مـاڵو ناو ماڵ هەمووی هی ژن بوو نەك پیاو کە تەنانەت بە دەگمەنو زۆر جار بە پەلە تەنها بۆ کاری خێر سەری دەکرد بە ماڵدا •

ئەو سەردەمە ئافرەت مێردی بە چەند پیاوێك دەکردو بـۆ خۆشی ئەوانی هەڵدەبژارد • شایانی باسە تاوەکو ئیستەش چەنـد هۆزێکی هەرە دواکەوتووی ئاسیاو ئەفریقیا پەیڕەوی ئەو نەریتە دەکەن • لە مالیزیا هۆزی ئەوتۆ هەیە کچ تێیدا شوو بە چەند برایەك دەکات ، هـەر شـەوەی لەگـەڵ یەکێـکیان دەنوێت ، دەسـتەبرا دەبنە هەوێی یەکترو کەم وا ڕێك دەکەوێت دانویان پێکەوە بکوڵێت•

لەگەڵ زیاتر چەسپ بوونی دابەش کردنی کارو زیاتر جێگیر بوونی پیاو لە شوێنێکدا دیاردەی مـێردزۆریی بـەرەو پـوکانەوە ڕۆیشت • فێربوونی بەخێوکردنی ئاژەڵ دەوری گەورەی لەمەدا بینی • بەر لەو فێربوونە پیاو بە ڕاوەشکارەوە خەریك بوو ، لەم لاو لەو لا بەدوای نێچیردا دەگەڕا بۆیەکا کەم دەکەوتە ماڵـەوە • بەڵام وا بەشێك لە ئاژەڵی دەستەمۆ کردو کەوتە پەروەردە کردنیان، کەواتە ئەو گۆشتەی عەودالی بوو هاتە بەر دەستی بۆیەکا وەك جاری

جاران پێویستی بە ڕاوەشکار نەما ، مەگەر بۆ گۆشتێکی ناسکی وەك ئاسكو پۆڕ جارو بار تیرو کەوانی هەڵبگرتایەو بەرەو لوتکەی شاخو ناو دارستانەکان بکەوتبایە ڕێ •

بەم جۆرە پیاو گەلێك لە جاران زیاتر بە ماڵەوە بەسترایەوە ، کەلوپەلی زۆر بوو ، زیاتریش دەیناسینەوە • وردە وردە لەوەش گەیشت کە ئافرەت وەك دار بەر ناگرێت • لەمەدا خێری ئەو ئافرەتە ناشرینانە بنووسرێ کە پیاوان توخنیان نەدەکەوتن ! کەواتە منداڵانی ئافرەت دەبێت هەر یەکەیان هی یەکێك لە مێردەکانی بێت • ئەمە ڕێگەی بۆ تاك مێردیی خۆش کرد ، چونکە بێ ئەو نەدەکرا پیاو منداڵی خۆ بناسێتەوە ، ئەو منداڵەی کە ڕۆژ بە ڕۆژ زیاتر پێوەی دەلکاو خۆشتری دەویست •

وێڕای ئەوە دیار نەبوونی باوك بە هۆی زۆر مێردییەوە دەبووە هۆی بەرەوڕووبوونەوەی میراتی بۆ کەسو کاری دایکی کە گومان لە شیرازەی خزمایەتییاندا نەبوو • کەواتە ئەو پیاوەی دەمرد بەو داخەوە سەری دەنایەوە کە نەیدەزانی کام لەو زاڕۆڵانەی ساڵەهای ساڵ لەگەڵیان ژیاوە دەقاو دەق هی ئەون • تەنانەت گومانی لەوانەشیان دەکرد کە کوتومت چوبونەوە سەر خۆی • ئەمە نە لەگەڵ هەستو ئارەزووی مرۆڤو نە لەگەڵ بەرژەوەندییە ئابوورییەکانیدا نەدەگونجا • بەم جۆرە ڕێگەی دروست بوونی خێزانی تاك مێردیی هێندەی تر خۆش بوو •

سروشتیش دەوری خۆی بینی • ئادەمیزاد هەرچۆن بوو لەوە گەیشت کە بەرهەمی ئەو زاوو زێیەی لە ژنو مێردی خزم دەکەوێتەوە وەك ئەو بەرهەمە لەش ساغو چاپوكو چالاك نییە کە لەو ژنو مێردانە دەکەونەوە کە بە خوێی چێشت بە یەك ناگەن • هەر لەبەر ئەوەشە ڕۆژهەلاتی ئێمە ، بەپێچەوانەی ئەوروپاوە ، پڕ لە گێلو کەڕو لاڵە •

کەوابێ ژیانی خێزانی ڕێكو پێكو خستنەوەی نەوەی لێهاتوو لەگەڵ ڕەشبەڵەکی ناو دەستەو دایەرەیەکی تەسکدا نەدەگونجا • زۆر جاریش ژنخوازیی لە عێلو تیرەیتر دەبووە پشتو مایەی دەسەلاتو زۆر بوونی سامان •

پێکرا هەموو ئەمانە خێزانی نوێیان بۆ مرۆڤ داتاشی • بەلام بەپێی نەریت تا ماوەیەك ئافرەت سەرتاپای دەسەلاتی لەم جۆرە خێزانەدا نەدۆڕاندو کۆتەڵی بەجارێك نەڕوخا •

پایەبەرزیی ئافرەتی زوو لە ئاینیشدا ڕەنگی دایەوە • بەشێکی زۆر لە خواوەندە دەستکردەکانی کۆن ئافرەت بوون • بتەکانی مەککە لە شێوەی ژندا دروست کرابوون • بەر لە عیسا لە سەردەمی ڕۆمانەکاندا لە ئیتالیا بت پەرستی ئەوتۆ هەبوون بە چەقۆ بەردەبوونە زەکەریان تاوەکو زیاتر بچنەوە سەر ئافرەت !

ڕۆژی ڕەشی ئافرەت

داوێن پیسی ، عەباو پەچە . کوڕ
پەرستی، ژن زۆری، کۆرنێلیاو
میسالینا . مەکرو جامبازی
ئافرەت، پیاوی ژنانی، دیوەخان‌و
چایخانە . حەمامی ژنان . سوورو
سپیاو .

بەهاری ئافرەت تەمەنی کورت بوو . زۆری نەبرد ژیان خراپ تای تەرازووی بە لای پیاودا شکاندەوە . ئافرەت یەك لە دوای یەك مافەکانی لەکیس چوون ، لە زۆر شوێن بووە کەلوپەلێکی هەرزان ، بووە کارەکەرو کەنیزەك، خۆ گەر خۆو بەخت جوانیی بۆی بهێنایە ئەوساکە ئەوپەڕەکەی دەبووە بووکەشووشە یا بووکەسەماکەرەی پیاو .

بەشێك لە دیاردە نالەبارەکانی باری ژیانی نوێی ئافرەت شێوازی هەڵگەڕاوەی نەریتی کۆن بوون . بۆ ئەوەی نمونەی ئەم باسەمان پێ قوت بدرێت پێویستە ئەوە بێنینەوە یاد کە دەست هەڵگرتن لە نەریت کارێکی ئاسان نی‌یە . هەروەها چەند کۆمەڵ دواکەوتوتر بێت هێند زیاتر پەرۆشی نەریتی کۆن دەبێت ، گەلێك جار بەر لەوەی دەستی لێ هەڵبگرێت بەرگی نوێی بەبەردا دەکات .

کە خێزانی نوێ پەیدا بوو لە گەلێك شوێن‌و ناوچە زۆرمێردیی کۆن بەم جۆرە رەنگی دایەوە: شەوی یەکەم ئەو خزم‌و هاوڕێیانەی

بۆ ئاهەنگی گواستنەوە بانگ‌دەکران بەر لە زاوا یەك بە دوای یەکدا بە نۆبووك دەگەیشتن • تا ماوەیەك لەمەوبەر زۆر هۆزی دواکەوتووی ئەفەریقایی بە شانازی‌یەوە پەیڕەوی‌ی ئەم نەریتەیان دەکرد • ئاغاو دەسەلاتداری گەلێك ناوچەو مەلبەند ئەم نەریتەیان قۆستەوەو بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ کردیانە ماڵ بەسەر بووکی مسکێنەکانیانەوە کە شەوی یەکەمیان بۆ جەنابی ئاغا بوو •

شایانی باسە دانەری بناغەی لێکۆڵینەوەی مێژووی خێزان زانای سویسری‌ی بەناوبانگ یۆحەننا باخۆفن (١٨١٥ - ١٨٨٧) دوای لێکۆڵینەوەیەکی وردو قووڵ شەرەفی گەورەی دامەزراندنی خێزانی بەخشیوە بە ئافرەت • وەك ئەو دەڵێت ئافرەت بەر لە پیاوو زیاتر لەو قێزی لە خێزانی زۆرمێردی‌ی دەبۆوە • باری ژیان‌و ناسکی‌ی هەست کارێکی ئەوتۆیان کرد ئافرەت لە پیاو زیاتر پەرۆشی پاراستنی خێزان بێت ، تایبەت لەبەر ئەوەش کە تێکچونی ئەو لانەیە زوربەی جار ماڵ وێرانی‌و برسێتی‌و سەرگەردانی‌ی بۆ خۆی‌و زارۆڵەکانی دەهێنا • ئەو ترسە کارێکی وای کرد ئافرەت بۆ پیاو دڵسۆزتر بێت وەك لە پیاو بۆ ئافرەت • ئەمیان بەدەگمەن‌و ئەویان بێ‌دەگمەن داوێن پیسە •

ئا لێرەدا ، واتە لە مەسەلەی داوێن‌پیسیدا ، دەست درێژی‌ی کۆمەڵ بۆ سەر ئافرەت رووت‌و قووت لە هەموو شت زیاتر خۆ دەنوێنێت • داوێن‌پیسی‌ی بێ‌دەگمەنی پیاو تا ئیمرۆش لە زۆر

قوژبنی ئەم جیهانە پان و بەرینەدا کارێکی دەستەبرای ئاسایی یە • کەچی داوێن پیسی ی دەگمەنی ئافرەت کە زۆر جار خۆفرۆشتنی ناچاری یە بۆ لەتە کولێرەیەك یا گەزێك جاو ئەو تاوانە گەورەیە یە کە کەس ، بە ئافرەتەکە خۆشی یەوە ، پێی ڕازی نابێت • لەو بڕوایەدام بە درێژایی مێژوو هیچ پیاوێك لەسەر داوێن پیسی ی خۆی نەکوشتبێ ، کەچی تا ئێستە بە هەزاران کیژۆڵەی ناسك بوونەتە قۆچی قوربانی ی ئەو کارە کە دەبێت بۆ هەردوو لا وەك یاك مایەی شەرم و شورەیی بێت • خۆ گەر زیاتر عەودالی ڕاستی و یەکسانی ی بین ئەوا دەبێت بلێین دەبوو بە درێژایی مێژوو سزای داوێن پیسی ی پیاو لە هی ئافرەت زیاتر بێت ، چونکە تا ئەم چەندانەی دوایش لە سەرتاپای جیهاندا پیاو مافی هەڵبژاردنی هاوسەری هەبوو نەك ئافرەت کە زۆر جار ناچار دەبوو مێرد بە هی وا بکات کە تا مردن جێگەی لە دڵیدا نەدەبۆوە •

با لێرەدا چەند نمونەیەکی ماناداری بڕیاری بێ مانای کۆمەڵ لەم بارەیەوە بهێنمەوە • زاناو نووسەری گەورەی ڕۆمانە کۆنەکان، ئەو پیاوەی یەکەم کەس بوو مێژووی بە زمانی لاتینی نووسی یەوە ، موفەتیشی باڵای وڵات مارکۆس پۆرسیۆس دەوروبەری ۲۰۰ ساڵ پێش عیسا رووی کردۆتە پیاوو پێی وتووە :

« گەر بە داوێن پیسی ی ژنەکەت زانی بۆت هەیە بێ ترس دادگەو سزا یا پرسینەوە لەتوکوتی بکەیت • خۆ گەر هاتوو

ئەو بە داوێن‌پیسی‌ی تۆی زانی بۆی نی‌یە پەنجەت بۆ بهێنێت •
هەرچۆن بێت ئافرەت ئەو مافەی نی‌یە » •

دوای شازدە سەدە لەو فەرمایشتەی مارکۆس پۆرسیۆس کە دەبێت بۆ خۆی زۆر داوێن‌پیس بوبێت ، مافی پیاو لە ئەوروپای ڕۆژئاوا بێ کەم‌و زۆر بەم جۆرە تۆمار کراوە :

« مێرد دەتوانێت لە هاوسەری بدات‌و برینداری بکات ، بۆی هەیە سەرتاپا دای‌تلیشێنێت‌و پێی لە خوێنیدا بگەوزێنێت • ئەو پیاوە گوناهی ناکات گەر ئاه لە ژنەکەیدا مابوو برینەکەی بۆ بدروێتەوە » •

هەر ئەو سەردەمە زۆر جار پیاوە داوێن‌پیسەکان ئافرەتی داوێن‌پیسیان شاربەدەر دەکرد ، یا رووت‌و قووتیان دەکردەوە ، خۆڵ‌و دۆیان بەسەردا دەکردو بەو جۆرە بە دەم هوهاوە بە نـاو شاردا دەیان گێڕاو ئینجا بۆ چـەند ڕۆژێك بـە کۆڵەکەیەکیانەوە دەبەستەوە تا پیاوان بیکەنە عیبرەت بۆ ژنان • میسری‌یە کۆنەکان سزای ئافرەتی داوێن‌پیسیان لەمەدونیادا دەدا ، بەڵام سزای پیاوی داوێن‌پیسیان کردبووە قەرزی ئەوەدونیا •

باپیرەگەورەی باخ‌و ئەنەشتاین‌و برێخت دەیانگوت گـوێ مەدەنی ، چۆنتان بێ خۆشە ئاوەها پێستی ئافرەت کەوڵ کەن ، بێ ترس‌و دوو دڵی‌ی بی‌گورن ، دای ماڵن ، ئەو کافرە نۆ پێستی هەیـە !

بەم جۆرە ئافرەت بووە کەلوپەلی نیمچە بێ گیانی پیاو کە بەرە بەرە وای لێ کرد خۆی لەبیر بچێتەوەو وابزانێت باری قورسی سەر شانی لە ژیان و سروشتەوە هاتووە نەك لە کۆمەڵەوە •

ئاژەڵ و مەلیش ، نەك تەنها مرۆڤ ، شتی خۆشەویست دەشارنەوە ، بەڵام ئەوان مێینەیان نەبۆتە کەلوپەلی نێرینەیان تاوەکو لە چاو دووری بخەنەوە • لای مرۆڤ کار وای لێ هات : لە هەر شوێنێك ئافرەت بۆ کار پێویست نەبوایە ماڵ دەبووە لانەی شەوو ڕۆژی •

دیارە ئافرەت وەك کەلوپەل بێ گیان نی یە ، هاتوچۆ دەکات و لەوانەیە بۆ کاری پێویست ڕێگەی بکەوێتە دەرێ یا بیانی ی و نەناسیاو ڕێگەیان بکەوێتە ماڵی • پیاوی قورمساغ فێڵی خۆی دۆزی یەوە : جل و بەرگی ئاوداماں و دوای ئەو پەچەو سەرپۆشی داهێنا کە وا پێ دەچێت ئەکەدی یەکان بەر لە گەلانی کۆنی تری جیهان بەکاریان هێنابێت • بیانووشی بە دەستەوە بوو ، گوایە پیاو بەو کارەی دەیویست ئافرەتی خۆی لە ئافرەتی خراپ جیا بکاتەوە •

لە زۆر شوێن پیاو داهێنانی پەچەو سەرپۆشی قۆستەوە • هەر ئەوەندە پێغەمبەر (د • خ •) ویستی دوازدە ژنەکەی خۆی بە پەچەو سەرپۆش لە ئافرەتی تر جیا بکاتەوە سەرتاپای پیاوانی مەککەو مەدینە لاساییان کردەوە •

لەگەڵ گەورە بوونی پیاوو زەلیل بوونی ئافرەتدا نرخی کوڕ بەرزو هی کچ نزم بۆوە • سەردەمی هەرە زوو کە هێشتا جیاوازی ی

لە نێوانی ئافرەتو پیاودا دروست نەبوبو کەس کچو کوڕی لێک جیانەدەکردەوە ، هەر کامیان خوا بیدایە مایەی شادیی بوو • بەڵام بۆ تەمەنی مێژوو زۆری نەبرد کوڕ بووە زێـڕ تەڵا کچیش مایەی بەڵا • لە سەردەمی بابلی‌یەکاندا ئەو ئافرەتەی منداڵی لەبار خـۆی بردایە ، کە لەوانە بوو کوڕ بێت ، تیرەبـاران دەکـراو لاشەی دەکرایە خۆراکی قەلو داڵ • بـەر لە ئیسـلام لە نیمچە دۆرگەی عەرەب کچ زیندەبەچاڵ دەکرا •

لە هندستان ئەو پیاوەی کوڕی نەبوایە دەستوبرد کچەکانی دەدا بە شوو ، یەکەم کوڕی هەرکامێکیان بوایە دەبووە کوڕی ئەو ، دوای شیرەگۆشە جارێکی‌تر باوەشی دایکی نەئەدی‌یەوە • خۆ ئەگەر پیاوێك کچیشی نەبوایە ئەوسا دەبوو خێزانی بۆ کوڕ لەگەڵ یەکێك لە برایانی یا خزمانی بنوێت ! ڕۆمانەکان لە کاتی مارەبڕیدا دەیاننوسی پیاو بۆ کوڕ حەبێ یا عەتێی خواستووە • خۆ گەر خوانەکەردە ئەو ئافرەتە کوڕی نـەبوایە دەبـوو مێردەکەی لێی جیا بێتەوە ئەگەرچی زۆر زۆریشی خۆش‌بویستایە •

لە یۆنانی ڕۆژگاری پێش عیسا ئەو ماڵەی کچیان ببوایـە سەرەپەتێکی خوریو بۆ کوڕ تاجەگوڵینەیـەکی گەڵا زەیتونـی ڕازاوەیان بە بەر قاپیی ماڵەکەیانـدا هەڵدەواسـی ، یـەکەمیان دەیگوت قوڕبەسەرێکمان بووە لەوانەی کاریان چنینو دەزریو درومانە ، دووەمیشیان مژدەی شـادیی ئیمـڕۆ بەختی بەرزیی

دواڕۆژی ڕادەگەیاند • زۆر جاریش باوك ئەو سەرەبەتە پیسەی لە کیس نەئەدا ، کۆرپەی قومات نەکراوی دەبردە سەرەنوێلکێکی دوورو فڕێی دەدا • نووسەرێکی یۆنانی بەر لە دوو هەزار ساڵو شتێك نووسیویە دەڵێت :

« کوڕ پەروەردە دەکرێت بـا کەسوکاریشی زەنگین بن » • کچیش تووڕ دەدرێت با کەسوکاریشی زەنگین بن » •

ئەو کچەش کە « بەخت » بۆی دەهێناو تووڕ نەئەدرایـــە سەرەنوێلك چارەنووسی بە دەست باوکی‌یەوە لە چارەنووسی دایکی ڕەشتر دەبوو • عیبرانی‌یـەکان کە باپـیرە گەورەی جووەکانی ئیمڕۆن ، کچیان لە بازاڕ دەفرۆشت • باوك بۆی هەبوو کچەکەی بخاتە کارخانەوە ، یا بەرامبـەر پـادداشتێـکی کەم کچێنی‌یەکەی ببەخشێت بە پارەدارێك ، یا لەسەر بێشکان بەشووی بدات ، یا کەی ویستی لە مێردەکەی بسێنێتەوە • لەوەش سەیرتر : زۆر جار ژن دەبووە ماڵی هۆزی مێردەکەی ، گەر بەر لەوەی کوڕێکی ببوایە مێردەکەی بمردایە دەبوو شوو بکاتە یەکێك لە براکانـی خوالێخۆشبوو هیچ نەبێت تا کوڕێکی لێی دەبوو کە بە ناوی مێردی یەکەمەوە تۆمار دەکرا •

کوڕ یەکێك بوو لەو هۆیانەی ژنزۆری‌یان دروست کرد • ئەو پیاوەی لە ژنی یەکەمی کوڕی نەبوایە ژنی بەسەر دەهێنا ، لەمیشیان نەیبوایە یەکێکی‌تری بەسەر دەهێنا • یەکێك لە شاعیرە

کۆنەکانی یۆنان دەیگوت : « ژن هێنان بەڵایەکەو بە ملەوەیە چونکە بێ ئەو بەڵایە ناتوانین بگەینە ئەو قەڵایەی ناوی کوڕە » • هەر بە پێی فەرمایشتی ئەو گەر وا نەبێت بۆ پیاو وا باشترە ئافرەت بکڕێتو کەی ویستی بیخاتە بەر جووت •

کە کوڕ وابێت دایك حەقی بوو ڕۆژی هەزارو یەك جار بە بەر چاوی زەقی خوشکانەوە خۆی بە دەوری سەریدا بگێڕێت •

زۆرژنیش مەینەتیی سەیری بۆ ئافرەت هێنا • بە هەزارانیان لە تاو هەوێو جیاوازکاریی مێرد خۆیان کردە خۆراکی ئاگرو ماسی • چینییە کۆنەکان زۆر جار هەموو کچەکانیان بەسەر یەکەوە دەدایە شوو ، بەڵام بە یەك پیاو ، خوشکانی دوێنێ دەبوونە هەوێی ئیمڕۆ ، خوشکایەتی ئیتر دەوری نەدەما •

لەرزوتاو گرانەتاو ڕشانەوەو دەیان نەخۆشیی تر بە گوێنی منداڵیان دەناردە گۆڕستانەکان • لە عیراق تا بیستەکانی ئەم سەدەیەش لە هەزار منداڵی تازە لەدایك بوو ۲۹۰یان گیانیان بە خاك دەسپارد • لە قوژبنی ئەم ژمارەیەوە دەتوانین باشتر باری ژیانی منداڵی زوو بهێنینە بەر چاوی خۆمان ، مردنی زۆرو زووی منداڵو پێویستیی کوڕ بۆ کار دوو خوی تریان بەسەر مرۆڤدا داسەپاند ، یەکەمیان ژن هێنانی زۆرو ئەویدیان منداڵ زۆریی کە ئەرکی گەورەی هەردوو لایان دیسان کەوتەوە ئەستۆی ئافرەت •

بە پێی یاسای ڕۆمانـەکان تەمەنی شووکردن دوازدە سـاڵ بوو ، بەڵام بە دەگمەن کچ تا ئەو تەمەنە دەمایەوە • لە هندستان تەمەنی هەشت ساڵان سەروزیادی بوو بـۆ ئەوەی کـچ لە بـوك بوکێنێی کۆڵانان بکرێتو خۆی ببێتە بوکی ڕاستەقینە • هەمان کات چ لە هندستانو چ لە یۆنان ، چ لە ڕۆماو چ لە بۆرما ژن بـۆی بلوایە لەبەر خاتری چاوی کاڵی مێردەکەی ، یا خێلیش بوایە ، ڕۆژی بە لای کەمەوە منداڵێکی دەردەپەڕاند •

بۆ ئەم دوو باسە بە کورتی داستانی ئافرەتێـکی ڕۆمانیتان بۆ دەگێڕمەوە کە ناوی کەوتۆتە سەر لاپەڕەی مێژوو بۆیەکا ژینامەیمان بەدەستەوەیە • ئەو ئافرەتە ناوی کۆرنێلیایە کە پێش عیسا بە دوو سەدە ژیاوە • کچی یەکێك لە دەسەڵاتدارانی ڕۆما بوو• زیرەکیو شارەزاییو خوێندەواریی کۆرنێلیا دەنگی دابۆوە • کە مێردەکەی مرد پاشای میسر داوای کرد ، چەند لەگەڵی خەریك بوون شووی پێ نەکرد ، کۆرنێلیا وەك دایکێکی بەوەفا خۆی بۆ منداڵەکانـی تەرخان کرد کە گەورە پیاوی ناوداریان تێدا هەڵکەوت • ئینجا بـا بێینە سـەر مەبەسـت : شیشرونی گوتەبـێژو شاعیری ڕۆمانـیی بەناوبانگ دەڵێت ئەو ڕۆژەی کۆرنێلیا لاشەی مێردەکەی بە خاك سپارد هێشتا دەستەکچ بوو (١) ، بەڵام هەر ئەو ڕۆژەش دوازدە

(١) زوربەی سەرچاوە کۆنەکان دەڵێن ئەوساکە تەمەنی کۆرنێلیا٢٥ ساڵ بووە ، بەڵام بە قسـەی شیشرۆندا وا پـێ دەچێت لەوەش کەمتر بوبێت •

کوڕی زەردو سوور چواردەوری تـەرمی باوکیـانو کۆرنێلیـای بێوەژنی دایکیان دابوو !

بێ گومان هەموو ئافرەتانی ڕۆما وەك کۆرنێلیـا نمونـەی شەرەفو دایکایەتی ڕاستەقینە نەبوون • زوڵمی کۆمەڵ زۆریانی خستە داوی هەڵەوە • هەر ئەو دەوروبەرە کلۆدیۆسی پاشای ڕۆما کە لە پەنجا تێپەڕیبوو میسالینای هێنا کە هێشتا بۆنی شیری خاو لە دەمی دەهات • میسالینای چاو گەشی گەردن کەشی ئەبرۆ کەوانی بیوێرایە شەو تا بەیان لەگەڵ منداڵە وردەکانی هاوەڵی لە باخچـە فراوانەکانی کۆشكو تەلاری مێردیدا دەکەوتە چاوشارکێ • زۆری نەبرد میسالینا دەستی دایە چاوشارکێیەکی تر تا لە پـڕ شـێتو شەیدای سیلیۆسی گەنم ڕەنـگی باڵابـەرزی هـەڕەت لاو بوو • میسالینای هەرزەکار گرێی دڵی بۆ زۆر کەس کردەوە تا دەنگوباوی خۆشەویستیی بەر گوێی پاشا کەوتەوە • جارێکی تر کەس چاوی بە میسالینا نەکەوتەوە ، بۆگەنی لەشو لاری ناسکی کیژی بیست ساڵە هەموو ڕۆمای پڕ کردەوە •

بێ گومان نـە شەکسپیرو مۆلیێرو تۆلسـتۆیو نـە نووسەرە کەڵەکانی تری جیهان لە خۆڕا نەبوونە شایەری عاشـقان ، ئەوانەی لە تاریکە شەودا لە تاو چاوی کاڵـی یـاری زەوتکـراو خۆیان دەهاویشتە باوەشی مەرگەوە ، یا ئەو کیژە ناسکۆڵانەی هۆڵـــە ڕازاوەکانی شارە ناودارەکان کە بە تیلەی چاوێك بە تیری عەشق

گرفتار دەبوون‌و لە تاو شۆخێك دەستیان لە تەخت‌و بەخت‌و کشت سامانی دونیا هەڵدەگرت •

وێڕای مافی جیابوونەوە کە پیاو تاکە خاوەنی بوو بێوەپیاو مافی ژن هێنانەوەی هەبوو ، بەڵام قۆڕ بەسەر بێوەژن ، بە دەگمەن هی وایان هەبوو جارێکی‌تر چاوی بە پیاو بکەوێتەوە • لە هندستان هۆزی ئەوتۆ هەبوو دەبوو ژنیان لەتەك لاشەی مێردا خۆیان بسوتێنن • زۆر دوور نەڕۆین بەر لە سەدەیەك دوو میری هندستانی لە ڕۆژێکدا تەواو بوون ، یەکێکیان حەفدەو ئەوی‌تریان سیازدە ژنی هەبوو • بیستونۆیان هەر ئەو ڕۆژە لەگەڵ مێردەکانیان سوتێنران ، سی‌یەمیان لە هەوێکانی بەخت ڕەشتر بوو ، لەبەر ئەوەی سکی هەبوو ڕۆژی سوتاندنی خرایە دوای ناوك بڕینی کۆرپەکەی کە بە شیری مەمکی دایکی زەیستانی شاد نەبوو •

ئافرەت بووە قوربانی‌یەکی تری ئارەزووی پیاوو یاسای کۆمەڵ ، بووە داردەست بۆ زۆرکردنی سەروەت‌و سامان‌و فراوان کردنی زەوی‌و زارو پەرە پێدانی تواناو دەسەڵات • بە هەزاران گوڵاڵە سوورەی ماڵە هەژار لە بەندیخانەی کۆشك‌و تەلاری خواپێداوەکاندا بە سیل‌و دیق وشك بوونەوە • چەندان کیژی ناسك‌و نازدار لەبەر خاتری بستە زەوی‌یەك کرانە پەردەی ئەو دەعەجانی‌و جانەوەرانەوە کە ڕەنگبێ خواوەندی گەورە لە وێنەیانی کردبێتە یاساوڵی تۆقێنەری دۆزەخ • کەژاوەو تەختەڕەوانی ڕازاوە

زۆر کچە میرو پاشایان لە نیشتمانو هاوزوبان دوور خستەوە بـۆ ئەوەی نەبا خـوانەکەردە زەبـرو زۆری بـاوكو كاكیان كەمێك بلەقێت • ئەی چەند هەزار زارۆڵەی سەر بێشکە بوونە ژنی مێردار یا کچی دەم نەپوشکوتو بوونە نرخی ژنی براو ئامۆزا • قازانجی هەموو ئەمانە بۆ پیاو و زیانیان بۆ ئافرەت بوو •

ئافرەت بۆ پاراستنی خۆی بە ناچاری فێری مەکربازی‌ی‌و جامبازی‌ی ، نازو نووزو ڕشتنی بە خەربار فرمێسکی ڕاستو درۆ بوو ، کەچی ئەمەش بۆی بووە لەکە • بڕوا ناکەم زمان هـەبێت ئافرەتی نەکردبێتە مار •

کەوابێت ئافرەت بۆ خۆی هەڵنەگرێت بۆ ژیانی دووەم ، بەڵکو ئەمـە خوایـە لـەوە دونیـا بحەسێنـەوە • لـە ئەوروپای سـەدە ناونجی‌یەکاندا بە هەزاران کیژۆڵەی نازدار ئاودامان بەرگی سپی‌یان پۆشی‌و خۆیان بۆ ئایین‌و کڵێسە تەرخان‌کرد • بـەڵام ئەوانیـش مرۆڤن ، جاری وا هەبوو خۆیان پێ نەدەگیراو ورەیان بەردەدا • زۆریان بە قەڕابەی مەی تاڵاوی ژیانیان دەڕەواندەوە • هی واشیان هەبوو مەی دادی نەئەدا ، کەمێـك زیاتـر دەڕۆیشـت • بەڵـگە کۆنەکانی کڵێسە پڕن لە نمونەی سەیری ئەو لاپەڕەیـەی تـری تۆماری گەورەی ژیانی ئافرەت • پاپا خۆی پـڕ بـەدەم هاواری دەکرد دەیگوت دێری ئاگاتـا گشت ناوچـەکەی پیس کردووە • ساڵی ١٣٠٠ پاپا بۆنیفێسی هەشتەم بێ سوود ویستی ڕادەیەك بـۆ

ئەو جۆرە ڕەفتارانە دابنێت • یەکێك لـە بەڵگەکانی کڵێسە باسی ئەوە دەکات چۆن ئافرەتەکانی دێری لینکۆلن لە ئینگیلتەرە نوێنەری پاپایان ریزگاو کردو هەر بە بەر چاوی خۆیەوە سوێندیان خوارد تا مردن دەست لە ڕابواردن هەڵنەگرن ، ئەمە لە کاتێکدا کە دەبوو ڕۆژی حەوت سەعات بە نوێژو سێ سـەعات بـە خوێندنەوەی ئینجیلەوە بەرنە سەر •

ە ڕاستیشدا کڵێسە هیچی بۆ ئافرەت نەکرد ، دەستی بـۆ بخرایەتە ناو کاری یەزدانەوە مافی یەکسانیی ئەودونیاشی لـێ دەسەندنەوە • کڵێسەو دەستەخوشکانی تەنانەت خواشیان بە زۆر کردە پیاو !• کڵێسە مریەمی دایکی عیسا نەبوایە بە جارێك قوڕی بۆ ئافرەت دەگرتەوە ، چونکە ئافرەت بە لای ئەوەوە لـە ڕۆژی حەوای دایەگەورەیـەوە تاوانبـار بـوو ، گوایـە حەوا ئادەمی باپیرەگەورەی پیاوی هاندا سێوەکەی بەهەشـت بخـوات • بـەو بیانـوەوە کڵێسـە پیاوەکانی خـۆی هان دەدا ژن نەهێنن ، بـەڵام ڕاستەکەی دەیویست لەسەر حسێبی ئافرەت زەوی‌وزاری فراوانی لە میراتگر بپارێزێت تا بۆ خۆی بگەڕێتەوە • کە پیاو شوولی لـێ هەڵکێشا کڵێسە ڕەحمی تلیسایەوە بەوەی نەیهێشت بارستی ئـەو شوولکەی مێرد ژنی پێ دارکاریی دەکـرد لە چـەند سانتیمێـك زیاتر بێت •

بەڵێ دارکاری کردنی ئافرەت بووە پیشەیەکی «بەرزی» پیاو •

نەك هەر ئەوە ، بەڵکو دوای ئەوەی ژن بە زۆر کرایە کۆیلـــە ڕەقیو سەرکێشیی بوونە سەنگی کێشمانی پیاوەتی،ئەو پیاوە پیاو بوو کە کەمتر بایەخ دەدات بە ژنو ناو مـاڵ ، وای نەکردایـە لای دۆستو برادەر دەبووە ژنانی • جگە لەوە تا دەهات پیاو لە ئافرەت دونیادیدەو شارەزاتر دەبوو ، بەو جۆرەش ژیانی ناو ماڵ ڕەونەقی نەما ، پیاو لە بێتاقەتیدا بۆ جێگەیەك دەگەڕا لەگەڵ ئەوانەدا ،کاتی تێدا بەرێتە سەر کە وەك خۆی پیاونو بە ڕادەی خۆی لە ژیانو دەوروبەر دەگەن • ئەمە بووە هۆی پەیدا بوونی دیوەخانی پیاوان لە ماڵەوەو چایخانەو گازینۆو مەیخانە لە دەرەوە •

ئافرەتیش هیچی بۆ نەمایەوە هاتوچۆی ناوبازاڕ نەبێت • خوا هەڵناگرێت لەمەدا ئەویش کەم جامبازیی نەکرد ، ڕۆژی سـێ جار بۆ سەلکە پیازێك بچوایەتە دوکانان لای خۆش بوو • قـەت دەستی بۆ پێڵاوو بەرگی حـازر نەدەبرد ، هەزارو یەك عەیبی لێ دەدۆزینەوە هەر بۆ ئەوەی بە بیانووی پێوانەو پراوەوە چەند جارێك بچێتە دەرێ ، بۆیەکاش بازاڕی کەوشو بەرگدروو بەدرێژایی مێژوو گەرم بووە • لە خۆوە نەبوو کە بازاڕی حەمامی ژنـان هەمیشە لە هی پیاوان گەرمتر بوو • بێ گومان پیاو لە ئافرەت کەمتر قسە ناکات ، بەڵام ئەمیان جێگەی وەك حەمام نەبوایە شوێن نەبوو سکاڵای دڵی خۆی تێدا بکات بۆیەکا سوپاس بۆ قیژەو غەڵبە غەڵبی کە « حەمامی ژنان »ی کردە زاراو •

پیاو بەلایەوە نەنگی بوو دەست بۆ ئەو کارانە بەرێت کە لە ناو لەش قورسی‌ی خۆی بە زۆر بە سەر ئافرەتیدا داسەپاندبوون • منداڵ هەڵگرتن پارەی تێدا بوایە بەر ئەوی نەدەخست • وەکو تر لە هەر شوێنێك هەر کارێك لەبەر هەر هۆیەك داهاتی زۆر بوایە پەلاماری دەدا با ئەو کارە بە پێی نەریتی دەستکردی کۆمەڵ هی ئافرەتیش بوایە ، هیچ شەرمی پێ نەدەهات وەك گوڵ دەیکرد • لە شارە گەورەکانی ڕۆمای کۆندا کە هێزی کار زۆر بوو پیاو ناچار مالانی گەسك دەداو جلی دەشت‌و دەچووە سەر تەنوورو بەرگی ژنانەی دەدوری‌و شتی دەچنی‌و بۆن‌و گوڵی دەفرۆشت •

لە چین بە پێچەوانەوە لەبەر زۆری‌ی کرێکارو جوتیار تەنانەت لە کێڵگەو دارستانەکانیشدا هیچ جۆرە کارێك بەر ئافرەت نەدەکەوت • ئەمە نرخی ئافرەتی چینی لە هەموو شوێنێکی تر زیاتر هێنایە خوارێ • شارەزایان دەڵێن ملیۆنەها لە کچانی چین لە قۆپی (هۆڕ)و ڕۆبارو دەریاکاندا خنکێنراون یا سووك‌و ئاسان کراونەتە خۆراکی بەراز • ئەوانەشیان کە ژیانیان بۆ دەنووسرا لەڕو لاواز چاوەڕوانی مەرگی خوایان دەکرد ، تا خوشکێك بە دەم چەمۆڵەوە مستێك گەنمەشامی‌ی دەکرایە کۆشی براکەی دە مستی دەقۆستەوە • لە حەوت ساڵانەوە زەبری دایك بەسەر کوڕەوە نەدەما ، هێلکە زێڕین دەهاتە ڕیزی ئاغایانی ناو ماڵ •

پیری‌ی‌و ناشرینی چنگێکی‌تریان کردە سەر مەینەتی ئافرەت •

ئافرەت دەبوو کارێکی وا بکات هەمیشە لەبەر چاوی پیاو جوان‌و گەنج بنوێنێت ، بۆیەکا ئەوەندەی عەقڵی بۆ مابۆوە هەمووی خستە کار تاوەکو چرچ‌و لۆچی دەموچاوی بشارێتەوە ، بۆنی پیری‌ی لە خۆی دوور بخانەوە • بەو جۆرە ئافرەت فێری سوورو سپیاوو مێخەك‌و عەترو سمڵ‌و دەموچاو هەڵگرتن‌و دەیان بەندو باوی تر بوو کە هێز نی‌یە جارێکی تر لێ‌یانی دوور بخاتەوە با بەشێکیشیان بۆی خراپ بن • لەناو پیری ئافرەت فێری درۆیەکی گەورەش بوو : کەم کردنەوەی تەمەن •

پەرۆشی جوانی وای لە ئافرەت کرد ئامادە بێت ئازاری‌ی دۆزەخ وەك شەکراو بنۆشێت • پاشایەکی چینی پتر لە ٢٦٠٠ ساڵ لەمەوبەر پێی پچوکی ئافرەتی پێ جوان بوو ، ئەم کفرە گەورەیە وای لە دایکانی گشت چین‌و ماچین کرد بکەونە جەرِ دانی پێی منداڵەکانیان بۆ ئەوەی گەورە نەبێت • ئەو نەگبەتانە دەبوو دە دوازدە ساڵ بەسەر یەکەوە ئازاری بێ ئەندازەی لە قاڵبدانی پێ‌یان بچێژن• ساڵی ١٩١١ میری ناچار بوو بە پێی یاسایەکی تایبەتی ئەو نەریتە ناشرینە قەدەغە بکات ، ئینجا لەگەڵ ئەوەش ماوەیەکی تری پێ ویست تا ئافرەتانی ڕۆژهەڵاتی دوور دەستیان لێی هەڵگرت •

هەزاران ساڵە شووکردنی کچی دانە دانە بە کوڕی سەرو سەکوت ناشرین یا بەڕەڵلا تێکەڵ بە ژیانی ڕۆژانەی هەموو کۆمەڵێك بووە • کەچی زۆر دەگمەن وا ڕێك دەکەوێت لاوێکی قۆز کچێکی ڕەزاقورس بخوازێت، خۆ گەر هاتو شتێکی وا ڕووی

دا ئەوا بێ گومان زۆرزانێکی چاوبرسیی خۆی بۆ میراتی کچە دەوڵەمەندێك ناوەتەوە • چیرۆکنوسی فەرەنسەیی بەناوبانگ بەلزاك (١٧٩٩ - ١٨٥٠) زۆر جار وەستایانە دیمەنی ئەو ڕاوکەرە هەلپەرستانەی بۆ کێشاوین کە دیسان نێچیریان ئافرەت بوو •

جاران لە ئەوروپا زۆر وا ڕێك دەکەوت کچێکی هەژار بۆ ئەوەی لە دەست ئیفلیجێکی دەوڵەمەند ڕزگاری بێت دەبووە ڕاهیبە •

بە درێژایی مێژوو هەموو ئاڵوگۆڕێکی ناو کۆمەڵ کەم یا زۆر کاریان کردۆتە سەر باری ژیانی ئافرەت ، بەڵام تا کۆتای سەدە ناونجی‌یەکان هیچ کامیان لەو بارەیەوە نەیانتوانیوە بە ڕادەی پەیدا بوونی پێوەندیی سەرمایەداریی کاری تێ بکەن •

سەرەتایەکی نوێ

ژیانی نوێی ئافرەت . ئافرەتو کار . ئافرەتو خوێندن . مادام کوری . خەباتی ئافرەتان . شۆڕشی فەرەنسەو ئافرەت • چیرۆکی خانمی لەندەنی • داگیرکردنی هۆلی پەرلەمان • ئافرەتانو کۆشکی سپی •

لە کۆتای سەدە ناوەنجی‌یەکاندا ، واتە لەگەڵ سەرەتای چرۆ کردنی پەیوەندیی سەرمایەداریو زۆر بوونی داخوازی‌یەکانی ژیان ، ئافرەت ڕووی کردە گەلێك کاری نوێ • چەند دێڕێکی پارچەیەك هۆنراوەی ئەو سەردەمە کە کەوتبووە سەر زوبانی کچان

دەتوانێت وێنەی باری قورسی ژیانی ئافرەتی ئەوسامان بە وردی بۆ بکێشێت • ئەو هۆنراوەیە بە ناوی ئەو ئافرەتانەوە کە ئاوریشمیان دەچنی دەیگوت :

ئــاوریشمی زۆر دەچنــین
هیچیــشی لــــێ نــابینــین
هـــەژارین ، ڕوتوقوتــین
هـەر برسیین و هـەر تینــوین
نانمــان گەر دەسکەوت بەیــان
هیچمــان نــابێت بـۆ شێـــوان

وەك هەموو دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی تر دەبوو باری ژیانــی ئافرەتیش لە قۆناغی سەرمایەداریدا لە زۆر ڕووەوە بــگۆڕدرێت ، تایبەت دوای شۆڕشی پیشەسازیی کە کارێکی ئەوتۆی کرد دەزگا ئابوورییەکانی قۆناغی نوێ ئافرەتی شاریش راکێشنە ناو ڕیزەکانی خۆیانەوە • بەڵام ئەو ئاڵ و گۆڕە ئازادیو سەربەستیی نەکردە دیاریی دەستی بۆ ئافرەت • ماوەیەکی دورو درێژ گەلێك نەریت و سەرنجی قۆناغی دەرەبەگی دەربارەی ئافرەت هەر وەك خۆیـــار مانەوە ، هیچ نەبێت ئەوانەیان کە ڕێگەی چەوساندنەوەی زیاتری ئافرەتیان بۆ سەرمایەداران خۆش دەکرد •

ئافرەت وەك پیاو بووە کرێکارو دوایی فەرمانبەر ، بەڵام نــە لە ڕووی کــرێ و موچــەو نــە لــە ڕووی مافــی کۆمەڵایەتــی و ڕووناکبیرییەوە نیوەی ئەوی بۆ نەدەلوا ، جگە لەوەی ئەرکی خاوو

خێزانیشی وەك جاری جاران بە سەر شانەوە مایەوە • لەبەر ئـەوە ئەو نووسـەرانـەی دەڵێـن ئافـرەت یەکـەم قوربانیی شـۆڕشی پیشەسازیی بوو لە ڕاستی دوور نەکەوتونەوە •

سەرەتای سەدەی نۆزدە لە وڵاتە پێشکەوتووەکان ئافرەت بە دەستە ڕوویان کـردە فابریقـەو کارگـەو دەزگـا پیشەسـازیی یە گەورەکان • بە وێنە لە فەرەنسە نیـوەی ئـەو کرێـکارانەی لـە کارگەکانی چنیندا کاریان دەکرد ئافرەت بوون کە وەك هەمـــوو کرێکارەکانی تر ڕۆژی بە لای کەمەوە دوازدە سەعات کاریـــان دەکرد ، زۆر جاریش ماوەی کاری ڕۆژانەیـان دەگەیشتە پـازدە سەعاتو زیاتر • ساڵی ١٨٣١ کرێکارانی کارگەی چنینی ئاوریشمی شاری لیۆنی فەرەنسە کە زوربەیان ئافرەتو منداڵ بوون هاوین لە سەعات سێی پێش بەیانەوە دەچوونە سەر کار تا تاریکایی شەو تەواو دادەهات ، زستانیش سەعات پێنجی بەرەبەیان تا یازدەی شەو کاریان دەکرد ، واتە ڕۆژی حەڤدە سەعاتی ڕێك دەخزانە جێکاری تاریكو تەڕوتووشاوی یەوە بۆیەکا ژمارەیەکی زۆریان بە دیق مردن •

برسێتیو نەبوونی پاڵیان بـە ئافرەتـەوە نا ڕوو بکاتە هـەر شوێنێك پولێك زیاتری لێ هەڵکرێت • لە ئینگیلتەرە بە هەزاران ئافرەت بوونە کرێکاری کانە خـەڵوزە بەردینـەکانی لانکشـایەرو یۆرکشایەر • چەوساندنەوەی نامرۆڤانەی ئەو ئافرەتانە سـەرنجی هەموانی ڕاکێشا • لە یەکێـك لـەو ڕاپۆرتانەدا کە ســاڵی ١٨٤٢

دەربارەی کاری ئافرەت لە کانە خەڵوزەکانی ئینگیلتەرەدا دانراوە بێ کەمو زیاد دەڵێت ئەو ئافرەتانە ناچار دەبوون وەك سەگ لە سەر دەستو پێ بە سکەخشێ عەرەبانەکان بە دوای خۆیاندا ڕابکێشن •
ئەو کچانەی تەمەنیان لە دە ساڵ کەمتر بوو کاری کردنەوەو داخستنەوەی باگۆڕەکانیان دەدانێ ، ئەو زارۆڵانە بەر لە هەموان دەهاتنە سەر کارو دوای هەموان دەگەڕانەوە ماڵێ • گەرمای بێ ئەندازەی کانەکان ژنو پیاوی ناچار دەکرد پێکڕا بە ڕوتوقوتی کار بکەن • شایانی باسە شەش سەدە زیاترە ئافرەتی ئینگلیز لە کانە خەڵوزە بەردینە زۆرەکانی باشووردا کار دەکەن •

چ لێرەو چ لە شوێنی تر ئافرەت وەك پیاو کاری دەکردو بە ڕادەی ئەو بەرهەمی پێشکەش دەکرد ، کەچی لەگەڵ ئەوەش زۆر دەگمەن کرێی ئەو لە نیوەی کرێی پیاو تێدە پەڕی • مەراییکەران، ئەوانەی وشەو بیر دەفرۆشن،دەستوبرد پاکانەی ئەم جیاوازکارییە ناشرینەیان لە چەند ڕستەیەکی یتەو داڕێژراودا پێشکەش کرد :

ئافرەت وەك پیاو ئەرکی بەخێو کردنی کەسی بەسەرەوە نییە ! ئەو زانا « پایە بڵندانە » تەنانەت بێوەژنەکانیشیان لەبیر خۆیان بردەوە ! •

ئافرەت دیسان پەنای بردە بەر مەکرو جامبازیی:ژمارەیەکیان بەر لەوەی دامەزرێن خۆیان دەکردە «پیاو»،تاسو لووس سەریان دەتاشیو چاکەتو پانتۆڵیان لەبەر دەکردو مەمکدارە بێ بەختەکانیان توند

سینەی خۆیان دەپێچاو دەنگی خۆیان گڕ دەکرد تا بگەنە « پایە »ی پیاوەتی بەڵکو ئەمــە خوایە بە ئاواتی ڕۆژانەی کرێکاری پیاو بگەن کە ئەویش بۆ خۆی بێ ئەندازە کەم بوو •

کەمیی ڕۆژانە ئافرەتی لای خاوەن کارگەکان «خۆشەویست» کرد ، زۆر جار وای لێ دەکــردن بیانگــۆڕنەوە بە پیــاو ، تایبەت بەوانەیان کە سەرکێشی یان دەکرد • ئەمە بووە هۆی دروست بوونی ڕق و کینەو دووبەرەکی لە نێوان کرێکاری ئافرەت و پیاودا • ماوەیەك کرێکاری پیاو بە گەرمی داوای دەکــرد نەهێڵــرێ ئافرەت توخنی کارگەکان بکەوێت ، دەیانگوت شوێنی ئاسایی کاری ئافرەت ، هەر کارێك بێت ، تەنها ناو ماڵە •

ئافرەت لە زۆر مافی تر بێ بەری کــرا • بۆ تەمــەنی مێژوو دەبێت بڵێین تاوەکو دوێنێ ئێوارێ ئافرەت مافی خوێنــدنی نەبوو • تۆ بڵێیت مێینە لە نێرینە کەمتر تینووی خوێنــــدەواری بوبێت ؟ • کچێکی پۆلۆنی لە سەدەی چواردەداو دەستە خوشکێکی ئیسپانیی لە سەدەی خەڤدەدا گوتیان هەر کەسێك شەکری وای شکاند سەری دای لە بەرد !• هەردووکیان هێند تینووی خوێندن بوون بە بەرگ خۆیان کردە کوڕ ، ئەو ڕۆژەی بەو جۆرە گەیشتنە بەر دەروازەی زانکۆ پێیان وابوو جیهانیان پێ بەخشراوە • یەکەمیان بەخت بۆی نەهێنا ، پاش دوو ساڵ خوێندنی ڕێکوپێــك ڕۆژێکیــان بــەرزیی سینەی سەرنجی سمێڵ بابرەکانی ڕاکێشا کە بە هۆیا زانکۆ بەدەریان کــرد ! •

پاش دەورو بەری نیو هەزار ساڵ نەوەی ئەو کێژە ناچار بوون دیسان لە پۆڵونیا زانکۆیەکی نهێنیی گەڕۆك دابمەزرێنن کە دواڕۆژی یەکێکیان پڕ بەدەم هاواری کرد : شەرمە ئافرەت لە مافی خوێندن بێ بەریی بکرێت • ئەو یەکە زانای گەورە ماری کۆریی بوو کە پیاوان بە شانازییەوە ساڵی ١٩١١ لە سەر سینی زێڕ خەڵاتی نۆبڵیان پێشکەش کرد •

بە هەمان دەستوور ئافرەت مافی نەبوو نە خۆی‌و نە کەس بۆ پەرلەمان هەڵبژێرێت • لە زۆر شوێن مافی میراتیشی نەبوو ، بەڵکو ئارەقی ناوچەوانی هی خۆی نەبوو •

بێ مافیی ناڕەواو جیاوازکاریی بێ ئەندازە ئافرەتیان خستە سەر ڕێگەی خەباتی بێ وچان لە پێناوی یەکسانیدا • سەرەتا ئەو خەباتە کۆك‌و ڕێکخراو نەبوو ، نارەزایی ئافرەت لەو جۆرە کردارو ڕەفتارانەدا خۆی دەنواند کە چەند نمونەیەکیمان لە لاپەڕەکانی پێشوودا خستە بەر چاو • خەباتی بەرە بەرە پەرەی سەندو قاڵبی خۆی وەرگرت‌و بەو جۆرەش تێکەڵ بە ژیانی سیاسیی گەلە پێشکەوتووەکانی جیهان بوو •

یەکەم جار ئافرەت لە ڕۆژگاری شەڕی سەربەخۆیی گەلی ئەمەریکادا (١٧٧٥-١٧٨٣) دەنگی بەرز کردەوەو داوای مافی هەڵبژاردنی کرد ، تایبەت دوای ئەوەی شان بە شانی براکانی هاتە ناو کۆڕی خەباتەوەو بە ئەوپەڕی لەخۆ بوردنەوە ڕێگەی بۆ

سەرفرازیی گەلو ئازادیی نیشـــتمان خـۆش کرد • هەنگـاوی داهاتووی گەورەی ئافرەت لەم مەیدانەدا بەر ڕۆژگاری شۆڕشی فەرەنسە کەوت کە ڕۆژی چواردەی تەمموزی ساڵی ١٧٨٩ یەکەم ئاڵای بە سەر قەڵای باستیلەوە کەوتە شەکانەوە •

ئافرەتانی فەرەنســە لە زوربــەی ڕوداوەکانی شــۆڕشــدا بەشداریی‌یان کردو دەوریان لە سەرگەرکردنی سەرکەوتنیدا بینی • دەوروبــەری ٨ هەزار ئافرەتی سەوزە فرۆشی بازاڕەکانی پاریس‌و خوشکە کرێکارەکانیان ڕۆژی پێنجەم‌و شەشەمی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٧٨٩ بۆ نــان‌و ئازادیی هێرشــیان بردە سەر کۆشــکی ڤێرسای نودار ، ئەو ڕۆژەی جەنابی ماری ئەنتوانێتی شازادە داوای کرد بە کێکی گوێزدار قۆڕەی سکی ئەو هەزارانە بووەستێنن ! • نووسەری ئەوتۆ هەیە دەڵێت شۆڕشدا زۆر گەورەن ، بە ڕادەیەك نووسەری ئەوتۆ هەیە دەڵێنت «ڕاستە پیاو باســتیلی گرت ، بەڵام ئافرەت وڵاتی ئازادکرد » •

ئافرەتانی فەرەنسە لە ڕۆژە گەورەکانی شۆڕشــدا بۆ خۆش چالاکانە هاتنە دەست • هەر لەو ڕۆژانەدا بوو کــە یەکەم گۆڤــارو یەکەم یانەو یەکەم ڕێکخراوی ئافرەتان لە مێژوودا سەریان دەرهێنا• ئافرەت لە فەرەنســـەی شــۆڕش تێکەڵ بــە کــۆڕی ڕێکخـراوە سیاسییەکانیش بوو ، لە هەر شوێن بۆی بلوایــە داواکانی خــۆی پێشکەش دەکرد کــە ئەوساکــە بریتی بــوون لە مافی خوێنــدن‌و

هەهەڵبژاردنو جیابوونەوە لە مێردو چەند داوایەکی تری لەو جۆرو بابەتە •

بە داخەوە دیسان بەهاری ئافرەت زۆر کورت بوو ، هەمووی بەسەر یەکەوە پێنج ساڵی نەبرد کاتێك سەردارانی شۆڕشی گەورەی فەرەنسە لە هەڵوەستیان بەرامبەر ژن پاشگەز بوونەوەو کۆتای ساڵی ۱۷۹۳ فەرمانی داخستنی سەرتاپای یانەو ڕێکخراوەکانی ئافرەتانیان دەرکــــرد •

ئەم کارە لە سەردارانی شۆڕشی گەورەی فەرەنسە چاوەڕوان دەکرا چونکە زوربەی هەرە زۆریان هێشــتا یەکسانی ئافــرەتو پیاویان پێ هەزم نەدەکرا • سەرۆکی ئەنجومەنی نیشــتمانیی کە یەکێك بوو لە پیاوە گەورەکانی شــۆڕش ڕووی دەمی کــردە ئەو دەستە ئافرەتەی بەخێریێ وەك پشــتیوان پەنایان بۆ هێنــا بوو ، بــە گرژییەکەوە فەرمووی : « بۆچ سروشت مەمکی پێ بەخشــیوین تا ئێمە شیر بدەینە زاڕۆڵەکانمان ؟ » (۱)• مەبەستی فەرمایشتەکەی جەنابی سەرۆك ئاشکرایە : ســـــروشت ئێمەی پیاوی بۆ دەرەوەو ئێوەی ئافرەتی بۆ ماڵەوە دروست کردووە •

بەڵام تازە کار لەوە ترازا کەس بتوانێت تا سەر خۆی لەبەر لێشاوی خەباتی ئافرەتاندا بگرێت کە هەر ڕۆژەی لە شوێنێكو هــەر جارەی بە شێوازێك خۆی دەنواند • هێشتا فەرمــانڕەوایانی نوێی

---

(۱) ئەم قسەیە هی جان جاك ڕۆسۆیە •

فەرەنسە بڕیاری داخستنی یانەکانی ئافرەتانیان مۆر نەکرد بو کە کەمێك لەو لای سنووری ڕۆژئاوای فەرەنســەوە ، لە ئینگلتەرە دەنگی زوڵاڵی ئافرەتێکی پەرۆش بۆ مافی خۆشکانی بەرز بۆوە • ساڵی ١٧٩٢ لە لەنـدەن مـاری وولستونکرافـت (١٧٥٩ـ١٧٩٧) کتێبێکی بە ناوی « بەرگری لە مافی ئافرەتان »ەوە بڵاوکردەوە کــە تێیدا زۆر بە گەرمیو بە پشــتیوانی بەڵگــەی مێــژوویی و قســەو بەراوردی ورد داوای دەکرد بێ دواخســتن مافی ڕەوای ئافرەت بدرێت • کتێبەکەی ماری کە دەستوبرد وەرگێڕدرایە سەر چــەند زمانێك لە زۆر وڵاتی ئەوروپــا دەنــگی دایــەوەو بووە هۆیــەکی یاریدەری گرنگی تر بۆ دروســت بوونی بزوتنەوەی ڕێــکخراوو سەربەخۆی ئافرەتان •

یەکەم بزوتنەوەی ڕێکخراوی ئافرەتان بە ناوی «فێمینیــزم» (Feminism)ەوە ناسرا کە لە وشەی « فێمینا » (Femina) ی لاتینییەوە کە واتای ئافرەتە ، وەرگیراوە • لە فەرهەنگی زمانــە ڕۆژئاواییەکاندا «فێمینیزم» (بزوتنــەوە لە پێناوی یەکســانیی ئافرەتاندا) دەگەێنێــت • ئەم بزوتنەوەیە ، وەك وتمان ، لەگــەڵ شۆڕشی گەورەی فەرەنسەدا زیاتر خۆی گرتو دوا بە دوای ئەو پەلی هاویشــت •

ئامانجی سەرەکیی «فێمینیزم» بریتی بوو لە جێ بەجێ کردنی یەکسانیی ئافرەت لەگەڵ پیاودا • سەرەتا لایەنگرانی «فێمینیزم»

ئەو یەکسانی‌یەیان بە تەرازووی خوێنــدن دەکێشا ، گــەورەترین ئامانجی ئافرەت بە لایانەوە جێ بەجێ کردنی یەکسانی‌ی بوو لــەو مەیدانەدا • لەگەڵ بەرەوپێشــچوونی پیشەسازی‌ی‌و پەرەســەندنی کاری ئافرەتدا ئامانجەکانی بزوتنەوەی یەکســانیش زیاتر بوون ، ئینجا لایەنگرانی داوای یەکسانی‌ی ئافرەتیان دەکرد لە کارو کرێدا، داوایان دەکرد دەرگای هیچ کــارو پیشەیەك لــەبەر دەم ئافرەتــدا دانەخرێت • پاش مـاوەیەك داوای مافی یەکسانیشـیان لە مـەیدانی سیاسیدا کرد کە هەزاران ساڵە لەسەر پیاو تاپۆکراوە •

ئافرەت بۆ خۆشــی ڕۆژ بە ڕۆژ زیاتــر تێکــەڵ بــە ژیــانی سیاسی‌ی دەبوو • بە وێنە لە سی‌یەکانی ســەدەی نۆزدەدا لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریــکا نزیکــەی ١٠٠ کۆمەڵــەو ڕێکــخراوی ئافرەتان چالاکانە خەباتیان دژی ڕژێمی کۆیلەیی باشوور دەکرد کە ئەو ساڵانە ببووە مەسەلەی سیاسی‌ی یەکەمی گەل‌و نیشتمان • هەر ئەو دەوروبەرە ئافرەتانی ئینگیلتەرە تێکەڵ بە خەباتی کرێکــاران‌و دەستەو چینەکانی تر بوون‌و زۆر بە توندی دژی ئەو باج‌و سەرانە زۆرانە وەســتان کــە ببونە بارێــکی قــورس بــە ســەر خــۆیان‌و خاووخێزانیانەوە •

شۆڕشە گەورەدی ئەوروپا لە ١٨٤٨ و ١٨٤٩ دا هێندەی تر ئافرەتیان بــزوانــد • ژنانی فەرەنســە دیســان چــەند یانەیــەکی سەربەخۆیان دامەزراند کە داوای یەکسانی‌ی سیاسی‌یان دەکرد •

هەر ئەوساش کرێکاری ئافرەت لە فەرەنسە یەکەم ڕێکخراوی تایبەتیی خۆیانیان دامەزراند •

ساڵی ١٨٤٨ لایەنگرانی بزوتنەوەی یەکسانیی لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا یەکەم کۆنگرەی ئافرەتیان لە مێژوودا بەستو تۆماری مافی ئافرەتیان بڵاوکردەوە کە بەڵگەیەکی گرنگی مێژووی بزوتنەوەی ئافرەتانە • لەوساوە بەستنی کۆنگرەی ساڵانەی لایەنگرانی مافی ئافرەتان بووە کارێکی ئاسایی •

هەمان کات ئافرەتانی بەریتانیا کەوتنە داواکردنی مافی هەڵبژاردن ، تایبەت لەو سەردەمەدا پەرلەمانی ئینگلیزی بۆ خۆی خەریکی چاککردنی یاسای هەڵبژاردنی گشتیی بوو • ساڵی ١٨٦٧ ئافرەتانی بەریتانیا داوایەکی ڕەسمییان پێشکەش بە میری کرد کە تێیدا داوای مافی یەکسانیی هەڵبژاردنیان دەکرد • ڕەتکردنەوەی ئەو داوایە پاڵی بە ئافرەتانی چەند شارێکی بەریتانیاوە نا ژمارەیەك کۆمەڵەی داواکردنی مافی هەڵبژاردن دابمەزرێنن کە زۆری نەبرد لە « یەکیەتی نیشتمانیی ئافرەتانی بەریتانیا »دا کۆبونەوە • ساڵی ١٨٦٩ ئافرەتانی نیۆیۆرکو بۆستن ڕێکخراوی سەربەخۆیان دامەزراند • زۆری نەبرد کە ئافرەتانی ئەڵەمانیاو سویسرەو نەرویجو دانیمارکو کەنەدەو فەرەنسەو ئیتالیا یەك لە دوای یەك ئەوانیش ڕێکخراوی تایبەتییان بۆ خۆیان دامەزراند •

سالی ١٨٨٨ ئافرەتانی ئەمەریکا هەنگاوێکی گرنگی‌تر بۆ پێشەوە چوون بەوەی « ئەنجومەنی ئافرەتانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا »یان دامەزراند • هەمان ساڵو دیسان بە هاندانی ئافرەتانی ئەمەریکا « ئەنجومەنی ئافرەتانی جیهان » دروست بوو • ساڵی ١٩٠٤ یش «یەکیەتی ئافرتانی جیهان بۆ خەبات لە پێناوی یەکسانی‌ی هەڵبژاردندا » دامەزرێنرا (ئێستە ناوی بووە بە یەکیەتی ئافرەتانی جیهان ـ لایەنگرانی یەکسانی‌ی مافو ئەرك) •

زۆر ئافرەتی لێهاتوو چالاکانە تێکەڵ بە بزوتنەوەی یەکسانی‌ی ئافرەتان بوون ، وەك نووسەری فەرەنسەیی بەناوبانگ جۆرج ساند (١٨٠٤–١٨٦٧) کە زوربەی چیرۆکەکانی (ڤالانتیناو لیلیاو جاكو ئەوانی‌تری) بۆ باسی باری نالەباری ژیانی‌کچو ژنی تەرخان‌کردوون• شایانی باسە چیرۆکەکانی جۆرج ساند تا ئێستەش سەرنج ڕادەکێشن •

ئەم جۆرە چالاکی‌یانە هێندەی تر ئافرەتانی ئەورووپاو ئەمەریکایان وریا کردەوە ، تایبەت رووداوەکانی ڕۆژانەی ژیانیش ئەوەندەی تر دەیبزواندن • لێرەدا پرسیارێکی ڕەوا خۆی قوت دەکاتەوە : ئاخۆ کام تاریك پەرست بێت ماف نەداتە ماری وولستونکرافتو جۆرج ساندو ئەوانەی وەك ئەوان داوای یەکسانی‌یان بۆ ئافرەت دەکرد ؟• ئەم چیرۆکە کورتەی ژیان بۆ ئەو جۆرە کەسانە دەگێڕمەوە کە خوام بکات نەبن :

خانمی لەندەنی ئەو بەیانی‌یە خۆی تاس‌و لووس داو جزدانی بە پارە ئاخنی‌و بە لەنجەو لار بەرەو بازاڕ کەوتە ڕێ • پێی وابوو خوا جوانێکی تری وەك ئەوی دروست نەکردووە • خوا هـەڵناگرێ بەژن‌و باڵاو بۆن‌و بەرامەی سەرنجیان ڕادەکێشا • خانم هەوڵی دەدا وا نیشان بدات سەیری کەس ناکات ، بەڵام لە ژێرەوە بـە پەنجـە ئەوانەی دەبژارد کە زیاتر لێی ورد دەبنەوە •• ڕێگەی بازاڕ ەوو هێند دوور بوایە بە خەیاڵیدا نەدەهات • لە کۆگاکان دەگمەن دەستی بۆ شتێك دەبرد ، خۆی کەمی نەبوو • لەپڕ دەستێك جلی گەڕانی گرانبەها سەرنجی ڕاکێشا ، بێ سەوا فەرمانی پێچانەوەی دا • کە دەستی برد پارەکەی بدات حەپەسا ، جزدانەکەی پوولی سووری تێدا نەمابوو • قیژەو هاواری خەڵـکی بەسەردا دابارانـد • زۆری نەخایاند پۆلیسی وریای بازاڕ پارەی دۆزی‌یەوە،بەڵام خانمی لەندەنی نەیتوانی هیچی لێ وەربگرێتەوە ، یاسا دەیگوت پارە هی پیاوە نەك ئافرەت ، دەبوو مـێردەکەی لـە تەکیدا بچێتـە پۆلیسخانـە بـۆ وەرگرتنەوەی •

ئەم کارە بە هـەر تەرازوویـەك بیـکێشیت لەگـەڵ عەقڵدا ناگونجێـت ، کەچـی تـا سەدەیەکیـش لەمەوبـەر ڕۆژ نەبـوو پێشکەوتوترین کۆمەڵی ئەوروپا چەند ڕوداوێکی لەو جۆرەی خانمی لەندەنی بە خۆیەوە نەبینێت ، ئەوەی هێندەی تر ئافرەتی شێتگیر دەکردو پاڵی پێوە دەنا سوور بێت لەسەر داواکردنی مافەکانی،تا ڕوای لێ هات کەوتە سەر ڕێگەی خۆپیشاندان‌و کرداری تری سەرنـج

ڕاکێش • کار گەیشت بەوەی دەورو بەری کۆتای ساڵی ۱۹۰۸ دەستەیەك ئافرەتی خوێن گەرم بارەگای پەرلەمانیان لە لەندەن گرتو هەر یەکەیان بە زنجیرێکی قەفە ئەستوور تونـد تونـد خۆیان بـە کورسی‌یەکانی ناو هۆڵی کۆبونەوەوە بەستەوە • بـە پۆلیس‌و بـە ئاسنگەر بە چوار سەعات ئینجا توانی‌یان بیانکەنەوە •

هەر ئەو دەورو بەرەش بوو کە هاوەڵەکانی ئـەو ئافرەتانە لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بۆ ماوەیەك هەر ڕۆژەی دەستەیەکیان لە واشنگتۆنی پایتەخت دەچونە بەر دەرگای « کۆشکی سپی »و کش‌و مات بێ دەنگ بە سەرماو بـە گـەرما تا خـۆر ئاوا دەبـوو دەوەستان • سەرەتا فەرمانڕەوایـانی ئەمەریـکا خۆیـان لێ گێل دەکردن ، لەوان وابوو بەو جۆرە وەڕس دەبن‌و دەست هەڵدەگرن • کە خۆ گێل کردن دادی نەدا پۆلیس بە بیانووی تێکدانی هاتوچۆوە جارو بار یەك دوانێـکیان لـێ دەگرتـن‌و لە واشنگتۆنیـان دوور دەخستنەوە • هەرچۆنێك بوو ئافرەتانی وڵاتە یەکگرتووەکانـی ئەمەریکا بـەو کارەیـان سەرنجـی ڕای گشتی‌یـان ڕاکێشـاو بە کاربەدەستانیان سەلماند کە ئامادە نین بە هیچ جۆرێك دەست لـە خەبات هەڵبگرن •

پەرەسەندنی بیرو باوەڕی سۆشیالیزم کە بە یەك چاو سەیری ئافرەت‌و پیاو دەکات بووە هۆیەکی تری بەهێز بوونی بزوتنەوەی ئافرەتان بەر لەوەی سەدەی نۆزدە کۆتای بێت • وەك دوایی باسی

دەکەین زاناو خەباتکەرانی ئەم ڕێبازە بوەستایانە مەسەلەی بێ مافیی ئافرەتیان تێکەڵ بە خەباتی سیاسیی ڕۆژانەی کۆمەڵانی خەڵك کرد ، ئەو کارەی سەرەتای ئازادیی ئافرەتی **نزیکتر خستەوە** •

تیشـــکی ئازادیی

مـــافی خوێندن‌و هـــەڵبژاردن‌و
جیـــابوونەوە • یـــەکەم دوکتۆرو
پـــارێزەری ئافـــرەت • داهـــاتی
سالاّنـــەی ئافرەتی ئەمەریـــکا •
ئافرەتانی ژاپۆنیـــا • ئـــافرەتە
خراپەکانـــی بەغـــدا • کێشـــەی
جیابوونەوە • هیتلەرو ئافرەت •
ئافرەت لای ئەرستۆو ڕۆسۆ •

گشت ئەوانەی باسمان کردن بەسەر یەکەوە ، بێ گـــومان لە سەروو هەموشیانەوە خەباتی بێ وچانی ئافرەتان خۆیان ، ڕێگەی سەرکەوتنیـــان بـــۆ مەســـەلەی ڕەوای ئافـــرەت خـــۆش کـــرد • فەرمانڕەوایانی ولاّتە پێشکەوتووەکان یەك لە دوای یەك ناچار بوون دان بە چەند مافێکی گرنگی ئافرەتدا بنێن کە وا لە خوارەوە چەند نمونەیەکیان لێ دەخەینە بەر چاو :

● سالّی **١٨٤٧** لە بەریتانیاو سالّی **١٨٧٤** لە ولاّتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاو سالّی **١٨٩٢** لـــە فەرەنسە بە پێی یاسا ماوەی کاری

ڕۆژانەی ئافرەت کرایە ١٠ ساعات (١)• ئەمە بێ گومان هەنگاوێکی گەورە بوو بەرەو پێشەوە ، تایبەت گەر ئەوە بێنینەوە یاد کە بەر لەو سالانە زۆر جار ئافرەت نزیکەی ١٥ سەعاتو زیاتریش کاری دەکرد • دوا بە دوای ئەوە باری کاریشی کەمێك چاك کرا • لە سالی ١٨٨٠وە ئافرەتانی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاو لە سالی ١٨٨٩وە ئافرەتانی ئینگلیز دەیانتوانی ببنە ئەندامی ئەو ڕێکخراوانەی بەر لەوە لە سەر کرێکاری پیاو تاپۆ بوون •

● لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەوە لە ولاتە پێشکەوتووەکان دەست کرا بە دامەزراندنی قوتابخانەی ناوەندیی کچان کە تا ماوەیەکی زۆر مامۆستاکانیان پیاو بوون ، هەر کچەی دەبوو یەکێك بیگەیێنێتو بیباتەوە • سەرەتا لێدوانو پرسینەوە لەو قوتابخانانەدا نەبوو نەبا ببنە هۆی دروست بوونی پێوەندیی لە نێوان مامۆستای پیاوو قوتابیی کچدا • کچان هەر گوێیان دەگرت •

سالی ١٨٤٠ زانکۆی زوێریخ ڕێگەی وەرگرتنی کچانیدا ، بەلام لە زۆر ولات بۆ ئەوەی کچو کوڕ تێکەل نەبن دەزگای خوێندنی بەرزی سەربەخۆ بۆ کچان کرایەوە • بەرە بەرە

---

(١) لە فەرەنسە سەرەتا ڕۆژی کاری ئافرەت کرایە یازدە سەعاتو دوایی لە سالی ١٩٠٤وە کرایە دە سەعات •

زانکۆ ناوداره‌کانی تری جیهان ده‌رگه‌یان بۆ کچان کرده‌وه ، به‌ڵام تا ماوه‌یه‌ك وه‌رگرتنیان ده‌بووه هۆی دروست بوونی کێشه‌ی گه‌وره ، جاری وا هه‌بوو کوڕان قاپی‌یان له کچان ده‌گرت و نه‌یانده‌هێشت بچنه ژووره‌وه •

- ساڵی ١٨٥٨ ژنی ئینگلیز مافی جیابوونه‌وه‌ی له مێرد پێ به‌خشرا •
- ساڵی ١٨٦٩ ئه‌و ئافره‌ته ئینگلیزانه‌ی باجیان ده‌دا مافی هه‌ڵبژاردنی ئه‌ندامانی شاره‌وانی‌یان وه‌رگرت •
- ساڵی ١٩١٨ هه‌ر ئافره‌تێکی ئینگلیز ته‌مه‌نی له ٣٠ زیاتر بوایه‌و ده‌رچووی زانکۆ یا کرێگرته‌ی خانویه‌ك بوایه ده‌یتوانی له هه‌ڵبژاردنی گشتیدا به‌شدار بێت • ساڵی ١٩١٩ ئافره‌تانی ئه‌ڵه‌مانیاو دوای ئه‌وان به ساڵێك ئافره‌تانی وڵاته یه‌کگرتووه‌کانی ئه‌مه‌ریکا هه‌مان مافی هه‌ڵبژاردنیان وه‌رگرت •
- له نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی نۆزده‌دا ڕێگه به ئافره‌تانی وڵاته یه‌کگرتووه‌کانی ئه‌مه‌ریکا درا ببنه مامۆستا • دوای ئه‌وان به ماوه‌یه‌ك ئافره‌تی ئینگلیزیش هه‌مان مافی وه‌رگرت • ئه‌م هه‌نگاوه ڕێگه‌ی خۆش کرد که یه‌ك له دوای یه‌ك ده‌رگای کاری تریش بۆ ئافره‌ت بکرێته‌وه •
- ساڵی ١٨٤٨ مافی موڵکی‌یه‌ت درا به ژنی مێرداری وڵاته یه‌کگرتووه‌کانی ئه‌مه‌ریکا •

● ئافرەتانی فەرەنسە سالی ١٩٠٧ مافی خەرج کردنی موچەو کرێی خۆیان پێ درا ، تا ئەو ساڵە داهاتی ئافرەت موڵکی پیاو بوو ، بۆ ئەو دەشیا هەموو پارەی ژنەکەی لە مەیخانەکاندا بسوتێنێت ، بەڵام خۆی کە بە ئارەقی ناوچەوان پەیدای دەکرد بۆی نەبوو دەست بۆ پولێکی بەرێت •

هیچ گومان لەوەدا نی‌یە وەرگرتنی ئەم مافانە هەنگاوی گەورە بوون چ لە ژیانی ئافرەتدا بە تایبەتی‌و چ لە ژیانی کۆمەڵدا بە گشتی• بەڵام لەگەڵ ئەوەش ئەم مافانە ناتەواو بوون‌و بەو جۆرە لەوانە نەبوون یەکسانی‌ی ڕاستەقینە بۆ ئافرەت مسۆگەر بکەن ، بۆیەکا ئافرەت ناچار دەستی لە خەبات هەڵنەگرت •

نمونەی ناتەواوی ئەو مافانە زۆرە • بە وێنە یاسادانەری ئینگلیز ناماقوڵی‌یەکی گەورەی کردبوو بەوەی مافی هەڵبژاردنی دابووە تەنها ئەو ئافرەتانەی تەمەنیان لە ٣٠ زیاتر بوو لە کاتێکدا ئەو تەمەنەی بۆ پیاو هێنابووە سەر ٢١ ساڵان • وا دیارە بەلای ئەوەوە جیاوازی‌ی نێوان تەمەنی عەقڵی پیاوو ئافرەت یەك لە سێ بووە !• ئەو کارە بە ڕادەیەك ناشرین بوو کە میری‌ی بۆ خۆی دوای ١٠ ساڵ ناچار لێی پاشگەز بۆوە • وا دیارە برادەرانی ئەو ئینگلیزە لە فەرەنسە پێویستیان بە سەد ساڵ لێکۆڵینەوە بوو بۆ ئەوەی مافی هەڵبژاردن بدەنە ئافرەت ، چونکە لە ساڵی ١٨٤٨وە ئەو باسە هاتە گۆڕێ بەڵام تاوەکو ساڵی ١٩٤٤ بڕیاری لە سەر نەدرا •

ڕاسته ئافرەتی ئینگلیز ، وەك وتمان ، ساڵی ١٨٥٨ مافی جیابوونەوەی لە مێردی خراپ وەرگرت ، بەڵام تا ساڵی ١٩٣٨ ، واتە لە ماوەی ٨٠ ساڵی ڕەبەقدا ئەو مافەی ئافرەت لە هی پیاو زۆر کەمتر بوو .

زانکۆکانی ئەوروپاو ئەمەریکا یەك لە دوای یەك کەوتنە وەرگرتنی قوتابیی کچ ، بەڵام دوای دەرچوونیان سەرەتا ئەوکچانە تووشی هەزار بێنەو بەرە دەبوون تا کارێکیان دەست دەکەوت . یەکەم ئافرەتی فەرەنسەیی کە ساڵی ١٨٧٥ دوکتۆرای لە کاری پزیشکیدا وەرگرت پاش حەفدە ساڵ چاوەڕوانی ئینجا دامەزرا . بڕیاری دامەزرانی دەستە خوشکێکی پارێزەری سێ ساڵی خایاند .

زووربەی ئەم کۆسپانە کە لەگەڵ عەقڵ نەدەگونجان بوونە بەشێك لە مێژووی رابوردووی بزوتنەوەی ئافرەتان . خەباتی ئافرەتانو ڕووناکبیرە شۆڕشگێڕەکان زۆر بەرهەمی تریان دا ، بوونە هۆی پساندنی گەلێك عەلقەی تری کۆتو زنجیری ئافرەت . وەك دیمان ئافرەت لە وڵاتە هەرە پێشکەوتووەکانی جیهاندا تا دوای شەڕی یەکەمی جیهانیش لە مافی هەڵبژاردنو خۆ پاڵاوتن بێ بەریی بوو ، بەڵام ئەم دیمەنە بە خێرایی گۆڕڕا : ساڵی ١٩١٧ ئافرەتانی تەنها ٦ وڵات (نەمسەو نیوزیلەندەو نەرویجو دانیمارکو فینلەندەو ئایسلەندە) مافی هەڵبژاردنیان هەبوو ، لە ماوەی چوار ساڵدا ئەو ژمارەیە گەیشتە ١٧ ، بەڵام ساڵی ١٩٧٠ گەیشتە ١٢١ ، واتە لەو ساڵەدا

ئافرەتانی ۱۲۱ وڵات مافی هەڵبژاردنو خۆپاڵاوتنیان هەبوو • ئافرەت لە جاران زیاتر سەربەست بوو ، خوێندەوارو فەرمانبەری لە ناودا زۆرتر بوو •

لەگەڵ ئەوەش تا ئێمرۆکە ناتوانین باسی یەکسانیی تەواوی ئافرەتو پیاو لە زوربەی وڵاتە پێشکەوتووەکاندا بکەین ، چ جای سەرتاپای وڵاتە دواکەوتووەکان• بۆ ڕوون کردنەوەی ئەم ڕاستی‌یە دیسان پەنا دەبەینەوە بەر چەند نمونـەیەکی مانـادار • سـەرەتای حەفتاکان لە بەریتانیا ۹ ملیۆن ئافرت کاریان دەکرد، لەمانە تەنهـا ملیۆنو نیوێکیان موچەو کرێیان وەك هی پیاو بوو ، ئەوانی تریان لە یەك جۆر کاردا لە پیاو کەمتریان وەردەگرت • لە شەستەکاندا لە وڵاتە یەکگرتـووەکانی ئەمەریکا تەنها لـە ٥٪ی ئەو ئافرەتانـەی کاریان دەکرد داهاتی ساڵانەیان وەك داهاتی مامناوەندیی کەسێکی ئەمەریکایی بوو • هەر لەوێ ساڵی ۱۹٦٥ ڕۆژانە یا مانگانەی ئافرەتێك بەقەدەر لە ٦٤٪ی ڕۆژانە یا مانگـانەی پیاوێك بوو • پاش پێنـج سـاڵ لەوەش نزمتر بۆوە ، گەیشتە تەنها لە ٥٨٪ • ئافرەتە ڕەش پێستەکان لە ۲۰٪ی تر لەوە کەمتریان وەردەگرت •

لە وڵاتە سەرمایەداری‌یەکـان بێ کـاریی هەمیشـە لە ناو ئافرەتدا زیاترە وەك لە ناو پیاودا • سـاڵی ۱۹٦۹ بێ کاریی لـە ناو ئافرەتانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکـادا خۆی دەدا لـە تریکەی لە ٥٪، کەچی لە ناو پیاواندا لە لە ۳٪ کەمتر بوو •

کۆتای شەستەکانو سەرەتای حەفتاکان لە ٨٥٪ی نەخوێندەواری هەموو جیهان ئافرەت بوون • ڕاستە ئافرت مافی هەڵبژاردنو خۆ پالاوتنی وەرگرت ، بەلام هەمیشە ژمارەی ئەندامانی ئافرەت لە پەرلەمانەکانی زوربەی هەرە زۆری ولاتەکانی جیهاندا لە ژمارەی ئەندامە پیاوەکانیان بە سێو چوارو دە قات کەمتر بوونو کەمترن• لە هەندێك ولاتی پێشکەوتوو ژمارەی ئەو ئافرەتانە تا دێت کەم دەبێتەوە • بە وێنە ساڵی ١٩٤٦ هەمووی بەسەر یەکەوە ٣٩ ئافرەت ئەندامی پەرلەمانی فەرەنسی بوون ، کەچی ساڵی ١٩٦٨ ژمارەیان هاتە سەر تەنها ٦ کەس • لەوەش خراپتر : تا ساڵی ١٩٤٦-١٩٤٧ یاسای ژاپۆنیای پێشکەوتوو بە یەك چاو سەیری ئافرەتو پیاوی نەدەکرد • دوای ئەوەی ساڵی ١٩٤٦ مافی هەڵبژاردن بە ئافرەتی ژاپۆنیا درا ئەو ساڵە ژمارەی ئەندامە ئافرەتەکانی پەرلەمانی ئەو ولاتە گەیشتە ٣٩ کەس ، بەلام سێ ساڵ وەرنەچەرخا کاتێك ژمارەیان هاتە سەر تەنها ١٢ کەس • نمونەیەکی لەوەش سەیرتر : لە ساڵی ١٩٢٣وە ئافرەتانی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا داوای یەکسانیی تەواو لەگەڵ پیاودا دەکەن • ساڵی ١٩٧٢ کۆنگرێس یاسایەکی لەو بارەیەوە دانا کە تا ئێمڕۆش نەکەوتۆتە کار چونکە هێشتا دوو دەر سێی ئەنجومەنی یاسا دانانی ویلایەتەکان بڕیاریان لەسەر نەداوە ، ١٥ ئەنجومەنیان دژی ئەو یاسایەنو گەر هیچ نەبێت دوانیان تا حوزەیرانی ساڵی ١٩٨٢ بیری خۆیان نەگۆڕن ئەوا یاساکە پووچ دەبێتەوە •

ئەم جیاوازکاری‌یە ناڕەوایە زیاتر لەو مەیدانانەدا خۆ دەنوێنێت کە پێویستی‌یان بە پلەی خوێندنی بەرزو شارەزایی زۆرە • تا چەند ساڵێکیش لەمەوبەر لە ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا تەنها لە ١٪ی ئەندازیارانو لە ٣٪ی پارێزەرو دادکارانو لە ٧٪ی پزیشکانو لە ٩٪ی زانایان ئافرەت بوون ، واتە لە ٩١٪ی زانایانو ٩٣٪ی پزیشکانو لە ٩٧٪ی پارێزەرو دادکارانو لە ٩٩٪ی ئەندازیارانی ئەمەریکا پیاو بوون •

بێ گومان ژمارەیەکی زۆر لە کێشە جەرگبڕەکانی کۆمەڵ ئەنجامی باری قورسی ژیانی ئافرەتن • لێرەدا بۆ دەرخستنی ئەنجامە خراپەکانی نەخوێندەواری‌و کەمخوێندەواری‌ی ئافرەت ئەم نمونەیە دێنینەوە : لە ٨٨٪ی ئافرەتە خراپەکانی نەرویج نیمچە خوێندەوارن، لەوانەن کە ئەوپەڕەکەی قوتابخانەی سەرەتایی‌یان تەواو کردووە یا چەند پۆلێکی ئەو پلەی خوێندنەیان بڕیوە • ساڵی ١٩٥٧-١٩٥٨ نزیکەی لە ٨٠٪ی ئافرەتە خراپەکانی قاهیرەو لە ٨١٪ی ئافرەتە خراپەکانی لوبنان نەخوێندەوار بوون • چەند ساڵێك لەمەوبەر ژمارەی نەخوێندەوارانی ئافرەتە خراپەکانی بەغدا کە لە ٥٪یان تورکمانو لە ٧،٥٪یان کورد بوون (١) لەوانەی قاهیرەو لوبنان زیاتر بوون • با ئەوەش بڵێین کە لە ٥٥٪ی ئافرەتە خراپەکانی

---

(١) بڕوانە : كريم محمد حمزة ، البغاء السري في بغداد • دراسة ميدانية ، رسالة ماجستير في علم الاجتماع ، بغداد ، ١٩٧٤ ، ص ١٣٥ •

ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا هەولیان داوە خۆیان بکوژن،ئەوی بیەوێت تێ دەگات ئەم ڕاستییە چەند ئاو دەکێشیت !

لە لایەکی ترەوە جیاوازیی توانای ئابووریی لە نێوان ئافرەتو پیاودا یەکێکە لە هۆ گەورەکانی پەیدا بوونی هاوسەریی مەسڵەحەت کە ئەمیشیان بۆ خۆی بۆتە هۆی سەرەکیی زۆر بوونی جیابوونەوە لە ولاتە سەرمایەدارییەکاندا . ساڵی ١٨٩٠ لە ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بەرامبەر هەزار ژن خواستنی نوێ ٥٥ جیابوونەوەی ژنو مێرد هەبوو . ساڵ بە ساڵ ژمارەی دوایییان توندتر بین‌بڕکێی لەگەڵ ژمارەی یەکەمدا دەکرد : ساڵی ١٩٠٠ جیابوونەوە بووە ٧٧و ساڵی ١٩١١ بووە ٩١و ساڵی ١٩٢٠ گەیشتە نزیکەی ١٦٧و ساڵی ١٩٤٠ خۆی دا لە ٢٠٠و لە حەفتاکاندا لە ٢٥٠ تێپەڕی کرد . زۆریی ئەم ژمارەیەی دوایی وای لە هەندێك نووسەر کردووە بڵێن کێشەی جیابوونەوە لە ولاتێکی وەك فەرەنسەدا زۆر گەورە نییە ، چونکە لەوێ ژمارەی جیابوونەوە لە هەزاردا تەنها ... سەدو بیستو پێنجە ! .

ژمارەیەك لە زانایانی ڕۆژئاوا پاکانە بۆ جیاوازکاریی نێوان ئافرەتو پیاو دەکەن . لایەنگرانی تیۆریی بایەلۆجی ئەو جیاوازکارییە بە ئەنجامی جیاوازیی توانای لەشی ئافرەتو پیاو دادەنێن . فەیلەسوفی فەرەنسەیی ئۆگۆست کۆمت (Comte) (١٧٩٨-١٨٥٧) دەیگوت بێ‌سانیی ئافرەت لە کۆمەڵدا کارێکی ڕەوایە چونکە سروشت لەشی ئەوی لاواز دروست کردووە .

له کۆتای سەدەی نۆزدەو سەرەتای سەدەی بیستدا له وڵاتە ڕۆژئاواییەکانو زیاتر له هەموویان له ئەڵەمانیا « تیۆریی سێ کافەکە » دەنگی دابۆوە کە له پیتی یەکەمی سێ وشەی ئەڵەمانی وەرگیرابوو : (Kriche, Kuche, Kinder)

واتە کڵێسەو موبەقو منداڵ ٠ لایەنگرانی ئەم تیۆرییە لەو باوەڕەدا بوون خوا ئافرەتی تەنها بۆ ئەو سێ کارە دروست کردووە : نوێژو ڕۆژوو ، چێشت لێنان لەگەڵ پەروەردە کردنی منداڵ ٠ هەرچەندە ئەم تیۆرییە زوو ڕیسوا بوو ، بەڵام لە سییەکاندا هیتلەر ویستی گیانی بکاتەوە بە بەردا ٠ بۆ خۆی لەو ڕۆژەوەی دەسەڵاتی گرتە دەست (ساڵی ١٩٣٣) کەوتە سەندنەوەی زوربەی ئەو مافانەی ئافرەتانی ئەڵەمانیا بە ڕەنجی شانو خەباتی بێ وچان پێیان گەیشتبون ، هیتلەر نیازی بوو ئافرەت بکاتەوە دایەنو چێشتکەری ماڵو کارەکەری کڵێسە ٠

جێگەی داخە ژمارەیەکی یەکجار زۆر له ڕووناکبیرە هەرە گەورەکانی مێژوو (ئەرستۆو ئەبیقراتو جان جاك روسۆو پرودۆنو گەلێکی تر) لە مەسەلەی ئافرەتدا خراپ تێکەوتوونو لەوێدا بیانەوێتو نەیانەوێت چوونەتە ڕیزی ڕووناکبیرە کۆنەپەرستەکان ٠ بە لای ئەرستۆوە (٣٨٤-٣٢٢ی پێش عیسا) - گەورەترین ڕووناکبیرو فەیلەسوفی سەردەمی کۆن ، قوتابیو مامۆستای ئەکادیمیا ناودارەکەی ئەفلاتۆن ، مامۆستای ئەسکەندەری مەکەدۆنی ، « ژن هەر ژن » بوو ٠ فەیلەسوفو نووسەرو مۆسیقاری بەناوبانگی

فەرەنسە جان جاك روسۆ (١٧١٢-١٧٧٨) کە بە بیرو باوەڕی وردی ڕێگەی بۆ سەرکەوتنی شۆڕشی گەورەی فەرەنسە خۆش کرد لە کاتێکی درەنگی وەك ناوەندی سەدەی هەژدە دەیگوت:

«ئەرکی ئافرەتان لە هەموو چەرخ و ڕۆژگارێکدا بریتی یە لە هەوڵ و تەقەللا بۆ ئەوەی بە دڵی پیاو بن ، خزمەتی بکەن و شایەنی خۆشەویستی و ڕێزی بن ».«ئافرەت بۆ ئەوە دروست بووە کە پابەندی پیاو بێت ، بۆیەکا پێویستە زوو فێری خواردنەوەی زۆرداری ی بێت و گوێ نەداتە هەڵەکانی مێردو سکاڵایان لە دەست نەکات » . دیارە هەر لەبەر ئەوەش بە لای روسۆوە هیچ پێویست نەبوو کچ زوو بخرێتە بەر خوێندن .

هەرچەندە باسی سەرنجی کلێسەمان سەبارەت بە ئافرەت کرد، بەڵام جێگەی خۆیەتی لێرەدا قسەی یەکێك لە قەشە گەورەکانی سەدە ناوەنجی یەکان بهێنینەوە . یۆحەنای دەم زێڕین دەیگوت « هیچ کام لە دڕندەکانی سەرزەمین وەك ئافرەت زیان بەخش نی یە » . بەڵێ نازناوی جەنابی یۆحەنا «دەم زێڕین » بوو . یەکێك لە نەوەی بە وەفای ئەو «دەم زێڕین»ە لە ناوەندی سەدەی بیستدا ، بەڵێ لە ناوەندی سەدەی بیستدا نووسیوی یە دەڵێت درۆو دەلەسەو مەرایی کردن وان لە خودی سروشتی ئافرەتدا . ئەو یەکە جەنابی زانای کۆمەڵایەتی ئەمەریکایی ئۆتۆ بۆلاکە کە ساڵی ١٩٥٠ کتێبێکی بە ناوی « تاوانی ئافرەت »ەوە بڵاوکردۆتەوە . یەکێك لە سەرچاوەکانی

ئۆتۆ بۆلاك كتێبی « چەكوشی جادووگەران »ە كە ســاڵی ١٤٨٧ ، واتە نزیكەی ٥٠٠ ساڵ لەمەوبەر ، دانراوە •

بەوەی باشە ژیانو مێژوو بێ بەزەیی بیـروباوەڕی نالەبـار زیندەبەچاڵ دەكەن • لە مەسەلەی ئافرەتیشــدا بەڵگە زۆرەكـانی هەردووكیان بەســن بۆ بەرپەچ دانـەوەی ئەوانـەی لایەنـگری بێسانیی مێینەو نێرینەن •

وەلامی ژیانو مێژوو

سەمیرامیس • كیلۆپاترا • تەختی
بەلقیس • زەنوبیـای تەدمـور •
خۆلـەمێشی لاشــەی جانـدارك •
ئافرەتانی ئەسپارتە • قبـوڵ •
مادام رۆلان • مـاری كـۆری •
ئافرەتانی سۆڤێت •

بەڵگەكانی ژیانو مێژوو وا نیشان دەدەن كە هیچ جیاوازییەك لە نێوانی ئافرەتو پیاودا نییەو گەر هەشبێت دەسـتكردی كۆمـەڵ خۆیەتی • سەردەمی هەرە زوو بە هیچ كلۆجێـك جیـاوازیی لە نێوان كاری مێینەو نێرینەدا نەبوو ، ئافرەت بەر لە دروسـت بوونی خێزان تەنانەت ڕاویشی دەكرد ، ئەوساكە وەك پیاو بەهێزو بەتوانا، چاو قایمو ئازا بوو •

دوای ئەوەش كە ئافـرەت بە زۆر كـرایە ئەنـدامی دووەمی

کۆمەڵو گەلێك ماقی لێ سەندرایەوەو لە زۆر کارو ئەرکی گرنگ دوور خرایەوەو لە گەلێك پایە بێبەری‌ی کرا ئینجا هەر دەرفەتی بۆ هاتبێتە پێشەوە نیشانی داوە کە هیچی لە پیاو کەمتر نی‌یە ، وەك ئەو فەرمانڕەوایی کردووەو چۆتە جەنگەی شەڕەوەو بیری بۆ شتی نوێ چووە .

بۆ سەلماندنی ئەم ڕاستی‌یانە دیسان پەنا دەبەینەوە بەر چەند بەڵگەو نمونەیەکی ژیانو مێژوو .

شامورامات کە بە هەڵە ناوی بۆتە سەمیرامیس دەوروبەری ۲۸۰۰ ساڵ لەمەوبەر بووە فەرمانڕەوای بە دەسەڵاتی ئاشوورو چەند شەڕێکی سەرکەوتووی کرد کە بەشی زۆریان لەگەڵ میدی‌یەکانی باپیرە گەورەی کوردا بوون . سەمیرامیس کە هەتا هەتایە ناوی لە ناواندا دەبێت وەك دەڵێن بە شانازی‌یەوە ئەم قسانەی لەسەر تاشە بەردێك هەڵکەندووە :

« سروشت منی بە ئافرەت دروست کرد ، بەڵام کردارەکانم بۆڕی کرداری پیاویان داوە ، فەرمانڕەوای ئیمپراتۆری‌ی نەینەوام ، بەر لە من هیچ ئاشوری‌یەك دەریای گەورەی نەبینیوە ، بەڵام من بە چاوی خۆم چوار دەریا دەبینم کە وان لە ژێر دەسەڵاتمدا » .

ئاخۆ کام خوێندەوار هەبێت ناوی شازادەی بەناوبانگی میسر کلیۆپاترای نەبیستبێ ؟ . وابزانم کەس . بەڵام واشبزانم بە دەگمەن

هەن بزانن کە میسر تەنها یەك کلیۆپاترای بەناوبانگی پێشکەش بە مێژوو نەکردووە • ئـەو کلیـۆپاترایەی وەهـا دەنـگی داوەتـەوە کلیۆپاترای حەوتەمە کە هاوسەری دیۆنیسی پاشا بوو • کلیۆپاترای حەوتەمو دیۆنیس کـە پێکڕا فەرمـانڕەوایی‌یان دەکرد لە سـەر دەسەلات تێکچون • ساڵی ٤٨ی پێش عیسا خۆیو لایەنگرانی دوور خرانەوە بۆ سوریا ، بەلام ساڵی نەبرد کە کلیـۆپاترا توانی‌ی بـە یاریدەی یۆلیۆس قەیسەر بگەڕێتەوە سەر تەختی پاشایەتی میسر • یۆلیۆس قەیسەر کوژراوی زیـرەکی‌و وریـایی‌و دونیادیدەیـی‌و شۆخی‌ی کلیۆپاترا بوو • کە ئەو کوژرا کلیۆپاترا دەسـتی لەگەڵ مارك ئەنتۆنیۆ تێکەڵ کردو ساڵی ٣٧ی پێش عیسا شووی پێ کرد• پاش شەش ساڵ کە دوژمن زەفەری پێ بردن هەردوکیان خۆیان کوشـــت •

داستانی ژیانی کلیۆپاترا سەرنجی نووسەرێکی گەورەی وەك شەکسپیری وەها ڕاکێشا کە یەکێك لە بەرهەمە ناودارەکانی خۆی بۆ تەرخان کرد • ژینامەی کلیۆپاتراو ئەو مارەی کـە دەڵێن خۆی پێ کوشت بوونە هەوێنی بەرهـەمی زۆر نووسـەرو هونەرمـەندی بەناوبانگی تر •

بەلام هەر وەك وتمـان ژمـارەیەك کلیۆپاتـرای تر بـەر لـە کلیۆپاترای حەوتەم بەشداری‌یان لە فەرمانڕەوایی میسـری کۆندا کردووە • کلیۆپاترای یەکەم نزیکەی ١٥٠ ساڵ بەر لەو دەسەلاتی

وڵاتی بۆ ماوەی چەند ساڵێك گرتە دەستو لە مەیدانی كارگێڕیدا هیچی لە مێردە جوانەمەرگەكەی كەمتر نەبوو • كلیۆپاترای سێیەم (١٦٠-١٠١ی پێش عیسا) ماوەیەكی دورو درێژ شان بە شانی پاشای مێردی فەرمانڕەوای دەسەڵاتداری میسرو دەوروبەری بوون •

بەلقیس بەر لە ئیسلام بە ماوەیەكی زۆر بۆ ماوەی پازدە ساڵی ڕەبەق، تاكە فەرمانڕەوای یەمەن بوو ، وەك سەرچاوە كۆنەكان باسی دەكەن زۆر جار بە لای كەمەوە ١٠٠ هەزار پیاو لە دوای ئەم ئافرەتەوە دەڕۆیشتن • تەختی بەلقیس هێند ڕازاوە بوو سەرنجی زوربەی شاعیرانی ئەو سەردەمەی ڕاكێشا • مێژوونووس هەن دەڵێن گوایە بەندی مەئرەبی ناودار بە فەرمانی بەلقیس دروست كراوە • قورئانی پیرۆز بە درێژی باسی تەختو بەختو دەسەلاتی بێ وێنەی بەلقیسی كردووە •

كاتێك ڕۆمانەكان باڵی باڵدارو ناڵی ناڵداریان دەشكاند زەنوبیای تەدمور (١) كە وا دیارە لە جوانیدا كەم هاوتا بووە ، توانی وەك پاڵەوان لە ناوەندی سەدەی سێیەمدا ، واتە نزیكەی چوار سەدە بەر لە ئیسلام ، بێتە مەیدانەوەو ئەوی بە كەم پیاو دەكرێت بیكات ، ڕۆمانەكانی دەركردو دەسەڵاتی خۆی گەیاندە میسرو سودان ، شامو عیراقو ئاسیای بچوك • لە دوا شەڕیدا زەنوبیا ساڵی ٢٨٢ كەوتە دەست ڕۆمانەكان كە بە ڕێزەوە ناردیانەوە وڵاتی خۆی •

(١) تەدمور ١٥٠ میل كەوتۆتە ئەولای دیمەشقەوە •

جێگـــەی شـیاوی جـــان دارك قولاّیی دلی هەمـــوو نیشتمانپەروەرێکە•ئەم کچە جوتیارە کە چاوی کردەوە فەرەنسـەی نیشتمانی لە ژێر پۆستاڵی ئینگلیزی داگیرکەردا دەینالاّند • تا ئـەو نەهاتە مەیدانەوە کەس نەیتوانی شاری ئۆرلیان ئازاد بکات • باسـی ئازایەتی‌و لەخۆبوردنی جان دارك کەوتە سەر زوبانی گشت لایەك، پاڵی بە هەزاران لاوی فەرەنسەوە نا بێ ترس بکەونە گیانی دوژمن• بۆ خۆی هەمیشە لە ڕیزی پێشەوە بوو تا لە شەڕێکی گەرمی نزیك پاریس بە تیری دوژمن پێکراو کەوتە دەسـت ژمارەیـەك پیـاوی ترسنۆکی خۆفرۆش کە بێ سـەوا بە هـەزار لیڤەر فرۆشـتیان بە ئینگلیزەکانی دوژمنیان • جان دارك تا ئەو ڕۆژەی کڵپەی ئاگـری داگیرکەر دوا هەناسەی ژیانی لێ بڕی (٣٠ی مایسی ١٤٣١) سەری بۆ کەس شۆڕ نەکرد ، خۆڵەمێشی لاشەی پیرۆزی زیاتر پیـاوانی فەرەنسـەی بۆ خەبات هان دا •

ئەوانەی لە ناو پاشا هەرە ناودارەکانی ئەورویـادا دەتـوانن شان لە شانی ئیلیزابێثی یەکـەم بدەن زۆر کـەمن • ئیلیزابێـث بۆ ماوەی ٤٥ ساڵی ڕەبەق (لە ١٥٨٨وە تاوەکو ١٦٠٣) فەرمانڕەوایی ئینگیلتەرەی لە باوك‌و براو خـزمانی باشـتر کـرد • ئیلیزبێث لـە سەردەمێکی زۆر ناسکدا خۆی تەرخان کرد بۆخزمەتی وڵاتەکەی، تەنانەت شووشی نەکرد هـەرچەندە هەموو میـروپاشای ئـەوروپا شانازی‌یان دەکرد گەر ئەو پێ‌یان ڕازی بوایە • کاروباری وڵات لە ڕۆژگاری فەرمانڕەوایی ئیلیزابێثدا وەهـا ڕێکوپێك‌و بێ کێشــە

دەچوو بە ڕێگەوە کە تا مردنی یەك جار سەرەك وەزیرانی نەگۆڕی • لە سەردەمی ئەودا بوو ئینگلیزەکان توانییان بگەنە ئەمەریکا ، هەموو ئەو قەرزانەی لەسەر ولاتەکەیان بوو بیدەنەوە ، کللك‌و باڵی پاشای لەخۆ بایی بووی ئیسپانیا فلیپی دووەم بکەن کە بەر لەوە بێ سوود هەوڵی دونیای دا بۆ ئەوەی ئێلیزابێث شووی پێ بکات •

ئافرەتە ئەسپارتەیی‌یەکانی یۆنانی کۆن شەڕ نەبێت کە کەوتبووە ئەستۆی مێردەکانیان ئیتر هیچ ئەرکێکی پیاو نەبوو بە ڕێکوپێکی بەجێی نەگەیێنن • پیاوە ئەسپارتەیی‌یەکان دەگمەن دەکەوتنە ماڵ، هەمیشە یا لە بارەگای لەشکر خەریکی مەشق یا لە ولاتان مەشغوڵی شەڕ بوون • وەك مێژوونووسێکی ئەو سەردەمە باسی دەکات پیاوانی ئەسپارتە فریا نەدەکەوتن تەنانەت منداڵەکانیشیان بە باشی ببینن • کشتوکاڵ ، بازرگانی ، پیشەسازی‌و هەموو کارێکی تری ژیانی ئەسپارتە بە دەست ئافرەتەوە بوون • هی وایان هەبوو داهاتی ساڵانەی شانی لە شانی داهاتی ساڵانەی بودجەی دەوڵەت دەدا •

هەر بەو جۆرەش لە کاتی شەڕی دوورودرێژی خاچداراندا زۆر جار ئافرەت جێگەی ئەو میرو پاشاو دەرەبەگە گەورانەیان دەگرتەوە کە بە خۆیان‌و لەشکریانەوە بەرەو فەلەستین دەکەوتنە ڕێ • ناوچەی شامپێنی ناو فەرەنسە بۆ ماوەی چل ساڵ (لە ١١٨٢وە تاوەکو ١١٢٢) بە دەست ئافرەتێکەوە بوو •

له پێشکەوتووترین وڵات تا ناوەندی سەدەی حەڤدەش کەیبانوو گەر میوانێکی بهاتایە دەبوو بیباتە ژووری نوستنی ، کەلەگیو دیوەخان هی پیاو بوون . بەڵام کە ئافرەتی ئەوروپا چاوی کردەوە ئەویش دیوەخانی بۆ خۆی دامەزراند . ئافرەتە دەستدارەکانی پاریسو لەندەن کە خولیای یەکسانیی کەوتبووە کەلەیانەوە قبوڵیان داهێناو هەر یەکەیان ڕۆژێکی حەفتەیان بۆ میوانداری هەڵبژارد.ئەوانەی دەچوونە ئەو دانیشتنانە تەنها بایەخیان بە ئارایشتو خۆ ڕازاندنەوە نەئەدا ، بەڵکو دەشیانویست قسە بزانن و وەك پیاوان دەنگیان هەبێت . واش بوو . لەو دیوەخانانەدا گەلێك ئافرەتی لێ هاتوو دەرکەوتن ، ئەوانەی وەك پیاو قسەزان بوون،وەك ئەو بیریان دەکردەوەو لە جیهانو دەوروبەر دەگەیشتن .

ئەم جۆرە نیمچە کۆبونەوانە زیاتر ئافرەتیان بەرەو ژیانی سیاسیی برد.قسە بەرزەکەی مادام رۆلان لە گەرمەی هەراوبگری شۆڕشی فەرەنسەدا ، لەوکاتەدا کە تاوانبارو بێ تاوان وەك یەك سەریان دەپەڕێنرا ، تا ئیمڕۆش لە شوێنی خۆیدا دەنگ دەداتەوە، گرمەی دێت ، هەزاران داستان دێنێتەوە یاد :

« ئەی سەربەستی ! چەند تاوان بە ناوتەوە دەکرێت ! »

شایانی باسە ژمارەیەکی زۆر لە سەردارانو لایەنگرانی شۆڕش پێیان لە دیوەخانی مادام رۆلان نەدەبڕاو هەموویان بە ئەوپەڕی ڕێزو خۆشەویستییەوە سەیریان دەکرد . مادام رۆلان بە تەواوەتی

کاری کردبووە سەر جان ماری رۆلانی هاوسەری کە لە گەرمەی ڕوداوەکانی شۆڕشدا دوو جار بووە وەزیری کاروباری ناوخۆ • زۆری نەبرد مادام رۆلان بۆ خۆیشی بووە یەکێك لە قوربانی‌یەکانی ئەو تاوانە گەورانەی بە ناوی ئازادی‌و سەربەستی‌یەوە دەکران ، ڕۆژی ٨ی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٧٩٣ سەری قرتێنرا ، کە پاش دوو ڕۆژ جان ماری‌ی مێردی پێی زانی ئەویش لە داخانا خۆی کوشت •

ماری کۆریش ئافرەتێکی ناسراوی ترە کە لەگەڵ زانا گەورەکانی جیهان ناو دەبرێت • دۆزینەوەی ڕادیۆم بەرهەمی بیری وردی ئەو‌و پێری هاوسەری‌یە • بەو دۆزینەوەیەی ماری کۆری کە خەڵاتی بەرزی نۆبڵی پێ وەرگرت ، هیوای نەهێشتنی نەخۆشی شێرپەنجە پەیدا بوو • ژیانی ڕۆژانەو کارە زانستی‌یەکانی ماری کۆری‌ی تا ئێستەش سەرنجی نووسەران ڕادەکێشن • زۆر نی‌یە فرانسواز جیرۆی نووسەری فەرەنسەیی کتێبێکی سەربەخۆی دەربارەی ئەو زانا پایە بڵندە بڵاوکردۆتەوە ، فرانسواز کتێبەکەی ناو ناوە « ئافرەتێك کە جێگەی ڕێزە » •

تاقی کردنەوەی ئەو وڵاتانەی هەموو مافێکی ئافرەتیان داوە لە هەموو شت زیاتر ئەو ڕاستی‌یە دەسەڵمێنن کە جیاوازی‌ی لە نێوان نێرینەو مێینەدا نی‌یە • هەر بۆ نمونە چەند ژمارەیەکی کەم لەم بارەیەوە دەخەینە بەر چاو • لە یەکیەتی سۆڤێت هەموو دەرگایەك

لە کێڵگەکانەوە تا ئاسمانگەڕیی ، بۆ ئافرەت خراوەتە سەر گازی پشت ، ئەمەش ئەنجامی ڕاستەو خۆی ئەوکارەیە :

ساڵی ١٩٢٨ ژمارەی ئەو ئافرەتانەی لە یەکیەتی سۆڤیت کاریان دەکرد خۆی دەدا لە ٨ر٢ ملیۆن کەس ، ساڵی ١٩٧٠ ئەو ژمارەیە گەیشتە نزیکەی ٤٦ ملیۆن کەس • لە شورەوی لە ٥١٪ی کرێکارو فەرمانبەرو لە ٥٤٪ی ئەوانەی لە کۆڵخۆزەکاندا بە کشتوکاڵ یا پەروەردەی ئاژەڵەو خەریکن ئافرەتن • دیسان هەر لەوێ لە ٤٧٪ی ئەوانەی بە کاری زانستییەوە خەریکن و لە ٧٢٪ی مامۆستاو لە ٣١٪ی ئەندازیارو لە ٧٢٪ی پزیشك ئافرەتن • لە ساڵەکانی شەڕی دووەمی جیهاندا پتر لە ملیۆنێك ئافرەت چەکیان هەڵگرت و دژی داگیرکەرە نازییەکان چوونە ناوجەرگەی شەڕەوەو ژمارەیەکی زۆر قوربانییان داو گەلێکیان لە پێناوی نیشتماندا چوونە سەر پای قەنارە •

ئەمانەو گەلێك شتی تری وەك ئەمانە بەڵگەی ئەوەن کە مێینە هیچی لە نێرینە کەمتر نییە • لە ڕاستیشدا تا ئیمڕۆ هیچ بیرێك وەك سۆشیالیزم و بە ڕادەی ئەو یەکسان سەیری ئافرەتی نەکردووە •

بیری سۆشیالیزمو ئافرەت

ئەفلاتۆنو ئافرەت • ئافرەت لای ئیبن روشد • ڕێنیسانس • تۆماس مۆرو کامپانیللاو فۆرێیو بیبێلو ئافرەت • جان دۆروانو پرودۆن • ڕۆژی ٨ی مارت •

دەبوو باری قورسی ژیانی ئافرەت لە زووەوە سەرنجی نووسەرو فەیلەسوفە گەورەکانی جیهان ڕابکێشێت ، تایبەت ئەوانەیان کە دڵسۆزانە بە دوای چارەسەر کردنی کێشەکانی کۆمەڵدا دەگەڕان • ئەوانەی لە میسری کۆن دەمردن پارچەیەك کاغەزی بەردییان لەگەڵ دەناشتن کە ئەمەی تێدا نووسرابوو :

« کەسم نەکوشتووە ، فرمێسکی کەسم نەڕشتووە ، داوێن پیسیم نەکردووە ، ئازاری بێوەژنم نەداوە ، شیرم لە دەمی کۆرپە نەفڕاندووە ••• کەواتە گەورەکان ڕێگە بە مردوو بدەن بێتە خزمەتتان » •

فەیلەسوفی گەورەی یۆنانو جیهان ئەفلاتۆن بەر لە نزیکەی ٢٣٠٠ ساڵ دەیگوت هیچ جیاوازییەك لە نێوان نێرینەو مێینەدا نییە،گەر هەشبێت جۆرە نەك ڕادە،واتە لەوانەیە ڕادەی زیرەکیی پیاوێك لە ئافرەتێك یا لە پیاوێکی تر زۆرتربێت،هەروەك چۆن دەشێت ڕادەی زیرەکیی ئافرەتێك لە پیاوێك یا لە ئافرەتێکی تر زۆرتر بێت • لەبەر ئەوە ئەفلاتۆن دەیگوت رژێمی سەرکەوتوو

دەبێت بێ هیچ جۆرە جیاوازی‌یەك کاروباری میری‌و گشت کارێکی تر بە ئافرەت‌و پیاو بسپێرێت‌و وەك یەك بۆ هەموو ئەرك‌و فەرمانێك ڕایانبهێنێت • تەنها ئەوەندەیە بە لای ئەفلاتۆنەوە ئەو ئافرەتانەی کاریان پێ دەسپێردرێت دەبێت بە دەستوری پیاو لە چین‌و توێژەکانی سەرەوەی کۆمەڵ بن •

فەیلەسوفی گەورەی عەرەب‌و ئیسلام ئیبن روشد (١١٢٦-١١٩٨) تا ڕادەیەك ئاوا بوونی خۆری شارستانەتی ئیسلامی بەو بارە قورسەوە دەبەستەوە کە ئافرەتی تێکەوتبوو •

لە سەردەمی ڕێنیسان (نهضە)دا کە ڕوناکبیرانی ئەوروپا ویستیان ئادەمیزاد لە کۆت‌و زنجیری سەدە ناونجی‌یەکان ڕزگار بکەن‌و شوێنی شیاوی خۆی لە کۆمەڵدا بدەنێ ئافرەتیش وەك نیوەی مرۆڤ سەرنجی ڕاکێشاو سەنگی لە جاران زیاتر بوو • لای دانتی‌ی یەکەم نووسەری سەردەمی ڕێنیسانس پاتریس پۆرتینناری وەك ئافرەتێك هیچی لە ڤیرجیلی نووسەرو شاعیری گەورەی ڕۆمانی‌ی کۆن کەمتر نەبوو • ئەنتۆنیۆ ئیڤانۆی روناکبیری ئیتالیایی سەردەمی ڕێنیسانس لە ناوەندی سەدەی پازدەدا ، واتە پتر لە ٥٠٠ ساڵ لەمەوبەر دەربارەی ئافرەت نووسیویە دەڵێت :

« ڕاست نی‌یە ئافرەت وەك دابەستە ببەسترێتەوە ، لە ژیان دوور بخرێتەوە تا وای لێ دێت وەك ئەوانەی ساڵەهای ساڵ لە بەندیخانەدا دەمێننەوە بە هەموو شتێك سەرسام بێت » •

ڕوناكبیرێكی ئیتالیایی تری هەر ئەو سەردەمە بە ناوی جیللی‌یەوە دەیگوت نیوەی كۆمەڵ كە پیاوە دەبێت دان بە تاوانی گەورەی خۆیدا بنێت‌و لێی پەشیمان بێتەوە ، چونكە پیاوان بە چاوی نۆكەرو كارەكەرو كەنیزەك سەیری ئافرەت دەكەن نەك وەك هاوڕێ ، ئەمەش ، وەك دەیگوت ، « كارێكە هیچ ئاژەڵێك زات ناكات بیكات » .

زانای هەرە گەورەو مامۆستای هەموو دەزگا ئەكادیمی‌یەكانی ئەوروپای سەردەمی ڕێنیسانس ئیرازموس (١٤٦٦–١٥٣٦) بە هەمان دەستوور سەرنجی بۆ ئەوە ڕادەكێشا چۆن هۆزو تیرە دواكەوتووەكانی ئەو سەردەمەی ئەمەریكای تازە دۆزراوە مێرد لەسەر جیابوونەوە سزا دەدەن نەك ژن .

لە سەردەمی ڕێنیسانسدا بۆ یەكەم جار لە مێژوودا بیروباوەڕی سۆشیالیزم سەری دەرهێنا . یەكەم كەس كە دەركی ئەو ڕێبازەی كرد تۆماس مۆری زانای گەورەی ئینگلیز بوو .

تۆماس مۆر(١٤٧٨–١٥٣٥)لەبەر ئەوەی زیرەك‌و شارەزاو خاوێنی وەك خۆی كەم بوون بووە ئەندامی پەرلەمان‌و پاش ماوەیەك كرایە ڕاوێژكاری یەكەمی پاشای ئینگلتەرە . مۆر كە مامۆستایەكی بەهرەمەندو پارێزەرێكی سەركەوتوو بوو قەت حەزی لە كاری میری نەدەكرد ، بەڵام پێی وابوو لەو ڕێگەوە دەتوانێت دەور لە چاككردنی باری خراپی كۆمەڵدا ببینێت . كە ئەوە سەری نەگرت

جڵەوی دایە دەست خەیاڵو بە نــوکی خــامەی ڕەنگینی دیمــەنی کۆمەڵێکی بۆ کێشاین کە لە وێنەی ئەبوو ، کۆمەڵێك کــە تۆماس مۆر دەیویســت بێتە نمونەی ڕژێمی داهاتووی ژیانی ئادەمیزاد • مۆر ئــەو کۆمەڵەی ناو نــا «یۆتۆپیا» کــە لــە دوو وشــەی لاتینی پێکهاتووەو بە هەردوکیان مانای « ئەو شوێنەی نی‌یە » دەبەخشن •

لە «یۆتۆپیا» هیچ جۆرە جیاوازی‌یەك نەبوو ، هەموان یەکسان بوون ، وەك یەك کاریان دەکردو وەك یەك دەژیان • بە پێی یاسای هەمان کۆمەڵ هەرچی جیــاوازی بێ لە نێــوانی ئافرەتانو پیــاوانی «یۆتۆپیا»دا نەبوو • ئافرەت لە کێڵگەو کارگەو کارگێڕیو فێرگەو لەشکرو هەموو شوێنێکی تر وەك پیاو کاری دەکــرد • ئافرەتــانی «یۆتۆپیا» مافی ئەوەیان هەبوو تەنانەت بشبنە قەشــەو بەڕێوەبــەری کاروباری کڵێسەو پەرستگاکان • هیچ ئافرەتێکی یۆتۆپی خــۆی بە جل شتنو چێشت لێنانەوە خەریك ناکات چونــکە خۆشی بکــوژێت ناتوانێت نانی بەلەزەتی وەك چێشتخانە گشتی‌یەکان لێ بنێتو جلو بەرگ وەك ئەو دەزگایانە بشوات کە بۆ ئەو کارە تەرخاو کراون• ئاخۆ کام ئافرەت بێت حەز نەکات لەگەڵ هاوەڵەکانی بە دەم ئاوازی خۆشەوە لە کۆشکێکی ڕازاوەدا کاتی نان خواردن بەرێتە سەر •

ئافرەتانی «یۆتۆپیا» هەموو خوێنــدەواری تەواون ، کــاتی بێ کاری‌ی بە خوێندنەوە یا وەرزش یا لێدانی ساتوسەمتور دەبەنە سەر، گاڵتەیان بە زێڕو خشڵ دێت چونکە لای ئەوان کەلەپچەو ئاودەست لە زێڕ دروست دەکەن • هیچ کام لە ئافرەتانی «یۆتۆپیا» ئارایشــت

بەکار ناهێنن لەبەر ئەوەی جوانی سروشت لایان لە سەروو هەموو جوانی‌یەکەوەیە ، جگە لەوەی بە لای پیاوانی «یۆتۆپیا»وە یەکەم جوانی‌ی ڕەوشتەو دووەم جوانی‌ی دەموچاو •

شایانی باسە تۆماس مۆر بە پێی توانا کچەکانی بە گیانی «یۆتۆپیا» گوش دەکرد بۆیەکا بوبونە نمونەو لە هەموو شوێن پەنجەی ڕێزیان بۆ ڕادەکێشرا • وا دیارە شارەزایی‌و زانیاری‌ی ئەوکچانە سنووری نەبووە ، هەر لەبەر ئەوەش بوونە سەرچاوەی گرنگی ڕوون کردنەوەی ژینامەو بەسەرهاتی باوکیان •

دیارە تۆماس مۆری گەورە کە لە هەموو شتێکدا وەك سەرنجی بۆ ئافرەت بەرز بوو ، بۆ کۆمەڵی دواکەوتووی ئەوسای ئینگیلتەرە دەستی نەئەدا • ڕۆژی ٦ی تەمموزی ساڵی ١٥٣٥ لە یەکێك لە بەندیخانە تاریکەکانی لەندەنی پایتەخت سەری پەڕێنرا •

دوای تۆماس مۆر بە دەوروبەری نیو سەدە تۆمازۆ کامپانێللای ئیتالیایی (١٥٦٨-١٦٣٩) لە «شاری ڕۆژ»دا چمکێکی کردە سەر مافەکانی ئافرەتانی «یۆتۆپیا» بەوەی سەعاتی کاری ڕۆژانەی بۆ ئەوان‌و پیاوان کردە چوار لە بریتی شەش‌و سەرتاپای ئەرکی پەروەردەو بەخێوکردنی منداڵی خستە ئەستۆی دەوڵەت •

سەدەی هەژدەو نۆزدە بیری «سۆشیالیزمی یۆتۆپی»(١)

---

(١) ئەو ڕێبازی سۆشیالیزمی‌یەی زۆر زەحمەتە لەگەڵ ژیاندا بگونجێت بە ناوی کتێبەکەی تۆماس مۆرەوە ناو نراوە « سۆشیالیزمی یۆتۆپی » •

زۆر پەرەی سەند • گشت سۆشیالیستە یۆتۆپی‌یەکانی ئەو سەردەمەش ، تەنها پرودۆن نەبێت ، دانیان بە هەموو مافێکی ئافرەتدا ناوەو لە هیچ ڕوویەکەوە لە پیاویان جیا نەکردۆتەوە • باری ژیانی ئافرەت لای شارل فۆرێێ (١٧٧٢-١٨٣٧) پێوانەی ڕاستەقینەی ئازادی‌ی کۆمەڵە • فۆرێێ دەیگوت هیچ کۆمەڵگایەکی ئەم جیهانە نە ئیمڕۆو نە سبەینێ مافی نی‌یە بڵێت ئازادم تا ئافرەتەکانی لە هەموو ڕوویەکەوە ئازاد نەبن ، دادو دادپەروەری بێ باڵو گیان دەمێننەوە تا سەرتاپای مافەکانی ئافرەت دەدرێن •

ساڵی ١٨٧٩ روناکبیری ئەڵەمانی‌ی ناودار ئۆگۆست بێبێل کتێبێکی بە ناوی « ئافرەتو سۆشیالیزم»ەوە بلاو کردەوە کە تێیدا باسی ژیانی پڕ ئەندیشەی ئافرەتانی وڵاتە سەرمایەداری‌یەکان دەکاتو بە گەرمی شۆڕشگێڕان هان دەدات پشتگیری‌ی لە مەسەلەی ڕزگاری‌ی ئافرەت بکەنو داوا لەمانیش دەکات ڕیزەکانیان ڕێك بخەنو بچنە ناو کۆڕی خەباتەوە بۆ جێ بەجێ کردنی مافەکانیان• لە هەمان کتێبدا بێبێل زۆر بە توندی بەرپەچی ڕاکانی پرودۆن سەبارەت بە ئافرەت دەداتەوە •

بیری سۆشیالیزم کاری کردە سەر ژمارەیەك ئافرەتی چالاك • یەکێك لەوانە جان دۆروانی فەرەنسەیی بوو کە ئافرەتێکی قسەزانو لێهاتوو بوو ، لە هەر کۆڕێکی سیاسی بۆی بلوایە مەسەلەی ئافرەتی دەهێنایە پێشەوە • دۆروان زۆر چاك دەیزانی یاسای

ولاتەکەی ڕێگەی ئافرەت نادات خۆی بۆ پەرلەمان بپاڵێوێت ، ئینجا لەگەڵ ئەوەش لە هەڵبژاردنی ساڵی ١٨٤٩دا خۆی پاڵاوت تەنها بەو نیازەی بە ناوی پرۆپاگەندەوە خەڵك لە دەوری خۆی کۆبکاتەوەو باسی بێ مافیی ئافرەتیان بۆ بکات .

بەڵام هیچی نابێت بەو قسانەی بە پرودۆنی وتن . وەك وتمان پیێر جوزێف پرودۆنی فەرەنسەیی (١٨٠٩-١٨٦٥) تاکە سۆشیالیستی سەدەی نۆزدە بوو کە لەو باوەڕەدا بوو ئافرەت تەنها بۆ ناو ماڵ دروست بووە . پرودۆن لەم بارەیەوە قسەی قۆڕی زۆر کردووە ، بەڵام جارێکیان جۆن دۆروان لە قافدا باش دەیگرێت کە بە تەوسەوە پێی دەڵێت :

« ئەرێ جەناب زەحمەت نەبێ پێم ناڵێیت کام پارچەی لەشتە تۆی کردۆتە یاسادانەر »

لە وەڵامدا جەنابی پرودۆن ڕەنگی سوور سوور وەك گۆمی خوێن هەڵگەڕاو هیچی تر !

بەرە بەرە ئافرەتانی ئەم ڕێبازە تێکەڵ بە خەباتی شۆڕشگێڕانەی کۆمەڵانی خەڵك بوون . ساڵی ١٨٧١ ئافرەتانی فەرەنسە دەوری باشیان لە پاراستنی « کۆمۆنەی پاریس »دا بینی . نزیکەی ١٠ هەزاریان لە پایتەخت ئازایانە هاتنە مەیدانەوە بۆ بەرگریی لە کۆمۆنە بەرامبەر هێرشی دوژمن . ئەو ڕۆژانە « یەکیەتی ئافرەتان بۆ پاراستنی پاریس و چاودێریی برینداران » دامەزرا . ژمارەیەك لەو ئافرەتانە لە شەڕی شەقامەکانی پاریسدا کوژران .

زۆری نەبرد کرێکاری ئافرەتی ئینگیلتەرەو فەرەنسەو ئەڵەمانیا ڕێکخراوی تایبەتی‌یان بۆ خۆیان دامەزراندەسالی ١٨٩١ کرێکاری ئافرەتی ئەڵەمانیا کەوتنە بلاوکردنەوەی ڕۆژنامەی (Gleichheit) (گلایخایت ـ یەکسانی‌ی) کە کلارا تسیتکین (١٨٥٧-١٩٣٣) بۆ ماوەی ٢٥ ساڵ لەسەر یەك سەرنووسەری بوو ٠

هەنگاوی داهاتووی گەورە لە سەرجەمی بزوتنەوەی ئافرەتاندا بەستنی یەکەم کۆنگرەی جیهانی‌ی ئافرەتە سۆشیالیستەکان بوو لە شتوتگارتی ئەڵەمانیا ساڵی ١٩٠٧ ٠ کۆنگرەی شتوتگارت دەستەی سکرتێرانی ئافرەتانی جیهانی بە سەرۆکایەتی کلارا تسیتکین دامەزراندو ڕۆژنامەی «گلایخایت»ی کردە ئۆرگانی ٠ لە کۆتاییدا بەشدارانی کۆنگرە بەیانێکیان بلاو کردەوە کە تێیدا داوای خەباتیان دەکرد بۆ یەکسانی‌ی مافی ئافرەت‌و پیاو لە هەڵبژاردندا ٠ ١١ ئەندامی کۆنگرە دژو ٤٧یان لایەنگری ئەم بڕیارە بوون ٠

دووەم کۆنگری ئافرەتانی جیهان ساڵی ١٩١٠ لە کۆپنهاگنی پایتەختی دانیمارك بەسترا ٠ نوێنەرانی ئافرەتانی حەڤدە ولات لەم کۆنگرەیەدا بەشدار بوون ٠ یەکێك لە بڕیارە گرنگەکانی کۆنگرەی کۆپنهاگن دانانی ٨ی مارت بوو بە ڕۆژی ئافرەتانی جیهان کە کلارا تسیتکین پێشنیاری کرد ٠ تا ساڵی ١٩١٤ ئافرەتانی هەر ولاتە لە یەکێك لە ڕۆژانی مارتدا یادی ڕۆژی ئافرەتیان دەکردەوە ، بەلام ئەو ساڵە وا ڕێك کەوت ئافرەتانی نەمسەو هۆلەندەو ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاو هەنگاریاو ڕوسیاو ئەڵەمانیاو سویسرەو

چەند وڵاتێکی تر پێکەوە ٨ی مارت یادی ئەو ڕۆژەیان کردەوە ، لەوساوە ٨ی مارت بە تەواوەتی وەك ڕۆژی ئافرەتانی جیهان جێگەی خۆی گرت .

ڕۆژی ٨ی مارت بزوتنەوەی ئافرەتانی زیاتر بۆ پێشەوە برد . لەوساوە هەموو ساڵێك زوربەی ئافرەتانی جیهان ڕۆژی ٨ی مارت بە شێوەیەکی سەرنج ڕاکێش دەکەونە خۆو دروشمەکانیان بڵاودەکەنەوەو کاری ساڵانەیان لە کۆڕی خەباتدا هەڵدەسەنگێنن ، یەکێك لە یادەکانی ٨ی مارت ئاگری شۆڕشێکی گەورەی لە ڕووسیا هەڵگیرساند . ئافرەتانی پیترۆگرادی پایتەخت ٨ی مارتی ساڵی ١٩١٧ خۆنیشاندانێکی گەورەیان دژی شەڕو ڕژێمی چارو برسێتی کرد ، لەو ڕۆژەوە جەماوەری پیترۆگرادو شارە گەورەکان وا خرۆشان تا لە ماوەیەکی کەمدا تەختوتاراجی نیکۆلایان تێکومەکان نەدا دەستیان هەڵنەگرت .

هەموو ئەو ڕاستییانەی تا ئیستە باسمان کردن نیشانی دەدەن چۆن ئافرەت ڕێگەیەکی سەختی بری تا هانە پێشەوەو بووە هێزێکی بزوێنەری دیاری کۆمەڵ . ڕاستە ئافرەت گەیشتووە بە گەلێك ماف و جێگەی شیاو ، بەڵام تا ئێمڕۆش بە هەموو پلەیەك نەگەیشتووە .

ئافرەتی ئیمڕۆ

خەباتی نوێی ئافرەتان • کێشەی تری
ئافرەت • جیابوونەوە لە یەکیەتی
سۆڤێت • کۆمەڵەی دوور خستنەوەی
پیاو • ڕۆژنامەی دانو نینۆك •

بەسەرهاتەکانی شەڕی یەکەمی جیهان کۆسپی زۆریان هێنایە ڕێگەی بزوتنەوەی ئافرەتان کە لەگەڵ تەواو بوونی ئەو شەڕەدا دیسان تێهەڵچوونەوە • دوای شەڕ ژمارەیەك ڕێکخراوی تری ئافرەتان دروست بوو، وەك «یەکیەتی فێدرالی ئافرەتە زانکۆیی یەکانی جیهان » (ساڵی ۱۹۱۹ دامەزرا)و « دەرگای کراوەی ئومەمی یەت بۆ ئازادکردنی ئابووریی کرێکاری ئافرەت» (ساڵی ۱۹۲۹ دامەزرا)و «یەکیەتی فێدرالی ئەو ئافرەتانەی بە کاری سەربەستەوە (۱) خەریکن» (ساڵی ۱۹۳۰ دامەزرا) • هەمان کات بزوتنەوەی ئافرەتان لە زۆر ولاتی تردا سەری دەرهێنا ، وەك میسرو لوبنانو تورکیاو چینو ئێرانو ژمارەیەك ولاتی ئەمەریکای لاتینی •

لە دوای شەڕی یەکەمی جیهانەوە ئافرەتان کەوتنە بایەخ دان بەو مەسەلە گەورانەش کە بەر لەوە بە کاری پیاو دادەنران ، وەك مەسەلەی ئاشتی • بە وێنە ئابی ۱۹۳٤ دەوروبەری ۱۱۰۰ نوێنەری ئافرەتانی دەیان ولات (ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا ، فەرەنسە ، ئینگیلتەرە ، یەکیەتی سۆڤێت ، سویسرە ، ئیسپانیا ، بەلجیکاو گەلێك

(۱) مەبەست ئەو کارانەیە کە سەر بە میریی نین •

ولاتی تر) له پاریس کۆنگرەیەکی گەورەیان دژی شەڕو فاشیزم بەست. دوای نزیکەی چوار ساڵ ئافرەتانی جیهان بە هەمان دەستوور کۆنگرەیەکی تریان لە مارسێلیا بەست .

شەڕی دووەمی جیهان بە ملیۆن کچی هەتیوو ژنی بێوەژن کرد ، دەیان هەزار ئافرەتی زەردو سوور بوونە خۆراکی ئاگری شەڕ . دیارە دوای ئەو شەڕە سامناکە دەبوو بزوتنەوەی ئافرەتانیش وەك هەموو دیاردەکانی تری کۆمەڵ هەنگاوی نوێ بەرەو پێشەوە بنێت . کانونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٥ « یەکیەتی دیموکراسیی ئافرەتانی جیهان » دامەزرا کە سەرەتا ئافرەتانی ٣٩ وڵات تێیدا بەشدار بوون . چ ئەم یەکیەتی‌یەو چ زوربەی ڕێکخراوەکانی تری ئافرەتانی جیهان بایەخ دەدەن بە مەسەلە گرنگەکانی ژیانی ئیمڕۆی ئادەمیزاد ، وەك مەسەلەی ئاشتی‌و ئازادی‌ی گەلان‌و خەبات دژی برسێتی‌و چەوساندنەوەی نەتەوەیی‌و ئەو جۆرو بابەتانە .

شایانی باسە دەمێك ساڵە ئەنجومەنی نەتەوە یەکگرتووەکان بایەخ دەدات بە بزوتنەوەی ئافرەتان‌و داواکانی . ساڵی ١٩٦٩ ، بە وێنە ، ئەنجومەنی ناوبراو لەسەر داوای ئافرەتانی جیهان بڕیاری نەهێشتنی جیاوازکاری‌ی ئافرەتی بڵاوکردەوە .

لەگەڵ ئەوەش زۆر لایەنی کێشەی ئافرەت هێشتا چاوەڕوانی چارەسەر کردنن . لۆسیل مایەری سکرتێرەی گشتی‌ی کۆنگرەی ئافرەتانی جیهان کە ساڵی ١٩٨٠ لە کۆپنهاگن گیرا ئاشکرا دانی

بەوەدا نا کە لەم سەڵانەی دواییدا شتێکی ئەوتۆ بۆ ئافرەت نەکراوە. لە ڕاستیشدا وایە ، تایبەت گەر سەیری جیهان بەسەر یەکەوە بکەین.زۆر دوور نەڕۆین تا سەرەتای حەفتاکان نزیکەی لە ٨٥٪ی ئافرەتانی ئەفەریقا نەخوێندەوار بوون . ئێستەش جیاوازی یەکی ئەوتۆ لەو بارەیەوە نی یە ، هەرچەندە پێمان ناوەتە کۆتای سەدەی بیستەم .

بەشێکی زۆر لە ئافرەتانی جیهان دەزانن بنووسن و بخوێننەوە، بەڵام کەمیان خوێندەوارن . ڕەنگبێ لە هەزارا یەکی ئافرەتە هەرە خوێندەوارەکانی ئەو وڵاتانەی پێیان دەڵێن جیهانی سێیەم ڕۆژی چاو بە ڕۆژنامەیەکدا نەخشێنن ، یا ساڵی کتێبێك نەخوێنەنەوە . ئەو جۆرە خۆشەکانە بە ڕووکەش گەیشتوونەتە لقە پۆپەی پێشکەوتن ، بەڵام لە ناوەرۆکدا جیاوازی یەکی ئەوتۆیان لەگەڵ داپیرە گەورەیاندا نی یە . زوربەیان ناوی هەموو بۆنە خۆشەکانی کارگە ناودارەکانی فەرەنسەیان لەبەرە ، هەرچەندە قورسیشن ، بەڵام کەسیان ناوی دوو بەرهەمی هیچ نووسەرێکی گەورە نازانن ، هەرچەندە سوکیشن .

پاشماوەی ئەو جۆرە ئافرەتانە بوونەتە بار بە سەر شانی وڵاتە سۆشیالیستەکانەوە کە ئەوانیش گیرۆدەی گەلێك کێشەی ئافرەتن، وەك کەمیی یا ڕادە نزمیی باخچەی ساوایان . ڕاستە جیابوونەوە لە یەکیەتی سۆڤێت لە هەموو وڵاتە پێشکەوتووەکان کەمترە ، بەڵام تەنانەت لەوێش نیسبەتی ئەو جیابوونەوەیە ساڵ بە ساڵ بەرز

دەبێتەوە • ساڵی ١٩٦٠ جیابوونەوە لە هەزاردا ٣ر١ بوو ، ساڵی ١٩٦٥ بووە ٦ر١و ساڵی ١٩٧٠ بووە ٦ر٢و دوای سێ ساڵ گەیشتە ٨ر٢ •

لە وڵاتە هەرە پێشکەوتووەکانی جیهان ، وەك دیمان ، هێشتا ئافرەت بە تەواوەتیو لە هەموو ڕوویەکەوە یەکسان نی یە • بێزاریی ئافرەتانی جیهان ئیمڕۆ لە زۆر شتدا خۆ دەنوێنێت • لە وڵاتە سەرمایەداری یەکانی ڕۆژئاوا هەر دەستە ئافرەتی وەڕسن و ڕێکخراوی تایبەتیی بۆ خۆیان دادەمزرێنن • لە ماوەی چەند ساڵێکی کەمدا تەنها لە فەرەنسەو ئیتالیاو ئینگیلتەرە نزیکەی ٥٠ ڕێکخراوی ئافرەتانی لەو بابەتە دامەزرێنران •

هەر لەو جۆرە وڵاتانە ئافرەتی وا پەیدا بوون کە بە هیچ جۆر چارەی پیاویان ناوێت • ژمارەیەك لە ئافرەتانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا ڕێکخراوێکیان دامەزراندووە ناوی « کومەڵەی دوور خستنەوەی پیاوە »• دەستەیەك لە هاوبیرانی ئەو ئافرەتانە دیسان لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا « کۆمەڵەی جیهانیی ستەمی ئافرەتانی دۆزەخ »یان دامەزراندووە •

بەخشەو نووسراوی ئەو ڕێکخراوانەش زۆر دەگەیێنن • «دان و نینۆك» ناوی یەکێکە لەو ڕۆژنامانەی ئافرەتانی ئەمەریکا بڵاویان دەکەنەوە • «ئافرەتی شەڕانی»ش ناوی یەکێکە لەو بەخشانەی خوشکەکانیان لە ئینگیلتەرە چاپیان دەکەن •

ئەگەر بێ مافی ئافرەتی کورد لایەنێکی باشی تێدا بێت ئەوەیە کە شکور دەستی ناگاتە « دانو نینۆك » و «ئافرەتی شەڕانی»و ئەو جۆرە دەنگانەی وا گڕ بوون نووزەی ئاوازی ناسکی ئافرەتیان تێدا نەمـــاوە •

ئافرەتی کورد

ئـــافرەتی کـــورد لای گەڕیـــدە
ئەوروپایی یەکان • ئاواتی حاجی قادرو
مەلای گەورەو گۆرانو بێکەسو قانیعو
هێمـــن • زمـــانی خەســـو • کچـــی
خوێندەواری هەولـــێرو سلێمـــانی •
حەپســـە خـــانو مینا خـــان • کچانی
زانکۆی بەغدا •

گەڕیدە ئەوروپایی یەکان گەلێکیان بە شانو باهـــۆوی ئافرەتی کوردا هەڵداوە ، بە ڕادەیەك جارو بار خۆمانمان لە بیر دەچێتەوە • وابزانم ئەو گەڕیدانە بێ نیازی خراپ کەمێك زۆر ڕۆیشتون ، وا دیارە کە لە کۆڵانە تەسکەکانی شارە داخـــراوەکانی ڕۆژهـــەڵاتەوە هاتوونە ناو شاخو داخە کراوەکانی کوردستانەوە کەمێك سەریان لێ تێکچووە بۆیەکا ئافرەتانی کوردیان لە ئافرەتانی دەوروبەریان باشتر هاتوونەتە بەر چـــاو •

ڕاستە ئافرەتی کورد بێ خاوس نی یە ، بەڵام ئافرەتانی هەموو ناوچە شاخاوی یەکانی جیهان هیچ کاتێك هیچ کامیان بێ خاوس نەبوون

چونکە نە سەرماو سۆڵەی زستان‌و نە تەڵزمی بەردی شاخەکان ڕێگەی پێ خاوسی‌ی نادەن • هەر ئافرەتێکی دەشتەکانی هندستان بهێنیتە ناو شاخەکانی کوردستان دەبێت نان لە دەمی خۆی‌و زاڕۆڵەکانی بگرێتەوە تا پارەی جوتێك پێلاو بۆ خۆی‌و بۆ ئەوان پاشەکەوت دەکات •

بە هەمان دەستوور ئافرەتی لادێی کورد کەمێك لە ئافرەتی لادێیی چەند شوێنێکی تر پۆشتەترن ، حەزیان لە ئاڵ‌و واڵا زۆرە، جل‌و بەرگیان دڵ دەکاتەوە ، بەڵام ئەمیشیان بەرهەمی سروشتە ، ئەو ئافرەتە چاوی بە سەوزایی‌و شینایی‌و گوڵاڵەسوورەی دڵفرێن کردۆتەوەو هەمیشە ئەو ڕەنگانە دڵ‌و هەستیان بزواندووە • خۆ ئەگەر تەواو پۆشتەش نەبێت ئەوا بەرگەی بەفرانبارێك ناگرێت •

دیسان ڕاستە ئافرەتی لادێیی کورد عەباو پەچەی نەزانیوە ، بەڵام هەر ئەوەمان مابوو ئەو ئافرەتانە بە عەباو پەچەوە بە ناو دڕك‌و داڵی ناو کەندەڵان‌و چڕە داری لێڕان‌و لێشاوی ئاوی ناو گەلی‌یەکاندا مەشکەو هەمانەی پڕ بگوێزنەوە • هەر ئافرەتێکی عەجەم ڕێی بکەوتایە کوردستان دەبوا بەر لەوەی دەست بۆ هیچ بەرێت عەباو پەچەکەی فڕێ بدات • بڕواننە سەیرانە تێکەڵەکانی ئیمڕۆش دەبینن باجی ڕەعناو باجی مرووەت وەك کنێرو وەك ڤیان بێ عەباو پەچە هاتوچۆ دەکەن •

مەبەستم لەم قسانە ئەوەیە بڵێم ئافرەتی کورد نە هیچی لە کەس زیاترەو نە هیچیشی لە کەس کەمترە • کەی ، بێکەسەو وتەنی ، « گیرۆدەی دەستی زوڵم » بوو ئەوساکە وەك هەموو دەستە خوشکێکی گیرۆدەی تری دواکەوتوو دەبێت‌و شەقڵی ئەو دواکەوتنەی پێوە دیار دەبێت • وابزانم لەگەڵمان گەر بڵێم پێویستە کورد لە هەموو کەس زیاتر لە داڵغەی ڕۆمانسی‌یەوە بەدوور بێت •

ئافرەتی کورد ، وەك هەموو ئافرەتانی جیهان ، بە درێژایی مێژوو گیرۆدەی بێ مافی‌ی‌و زۆرو ستەمی کۆمەڵ بووە • ژمارەیەك لە داب‌و نەریتە هەرە ناشرینە دەستکردەکانی ژیان ڕەگ‌و ڕیشەیان لە ناوماندا داکوتاوە • لە لادێکان هێشتا ژن بە ژن‌و شیربایی هەر ماون • تەنانەت لە شارەکانیش دەگمەن کچمان بە ئارەزووی خۆی شوو دەکات • مارەیی‌و پەلپ‌و نازونوزی ماڵە کچ بوونەتە کۆسپێکی گەورە لەبەر دەم ژن خواستندا ، قانیع حەقی‌یە « مارە بڕینی » ناو ناوە « بە پارە کڕین » • تا دوێنێ هەبوون شانازی‌یان دەکرد کە تەنە لۆکە بەشێك لە نیشانەی ماڵە زاوا بوو ، هەشبوون هەر بۆ ئەوە لیك بە لالغاوەیاندا دەهاتە خواری ، نەیاندەزانی چۆن بۆڕی ئەو «بیرتیژانە» بدەن کە لۆکەیان کردە دیاری‌ی دەستیان •

پێوەندی‌ی نێوان بوك‌و خەسوی ئیمڕۆمان جیاوازی‌یەکی ئەوتۆی لەگەڵ ڕابوردوماندا نی‌یە ، جاری وا هەیە خراپتریش بووە،بەڵگەش ئەو وشە نوێ‌یەی ناو زمانی کوردی‌یە کە بوکەکانمان ڕێك‌و پێك بۆیان داتا شیوین بەوەی «صبار»ی دڕك زەهراوی‌ی

عەرەبی‌یان کـردۆتە ... (زمـانی خەسـو) . بڕوا ناکەم پرۆفیسۆرەکانی زمان‌و ئەدەبی کوردی قەت بۆ زاراوێکی وا لەیار بچـونایە !

نەخوێندەواریی باڵی ڕەشی بە سەر زوربەی هـەرە زۆری ئافرەتانی کوردستاندا کێشاوە.ئەم نمونەیە لە ڕابوردووی نزیکمان دێنمەوە :

ساڵی **١٩٥٢** لە هەموو پارێزگای هەولێر تەنها **٧٥٩**و لە هەموو پارێزگای سلێمانی تەنها **١١٣٢** کچ دەچوونە قوتابخانەی سەرەتایی. ئەوانەی هەولێر هەموو بەسەر یەکەوە **٣٩**و ئەوانەی سلێمانیش **٤٩** مامۆستای ئافرەت دەرسـیان پێ دەگوتـەوە . هەر ئەو سـاڵە لـە پارێزگای هەولێر **١٣١٢٨٨** ئافرەتی نیشتەجێ هەبوون ، ژمـارەی ئەوانەیان کە لە پێنج ساڵان زیاترو نەخوێندەوار بوون گەیشـتبووە **١٠٧٩٤٠** کەس . هەمان ساڵ ژمارەی ئافرەتانی پارێـزگای سلێمانی بێ کۆچەرەکانی خۆی دەدا لە **١٢٤٦٣٣**کەس ، ژمارەی ئەوانەیان کە لە پێنج ساڵان زیاترو نەخوێندەوار بوون گەیشتبووە **١٠١٨٨٦** کەس . لەبەر ئەوە هیـچ سـەیر نی‌یە هـەر ئەو دەوروبـەرە لـە پارێزگای هەولێر لە **٨٢٤** منداڵی تازە لـە دایك بوو لـە سـاڵێکدا **٥٢٢**یان‌و لە سلێمانی لە **٥٢٣** منداڵی تازە لـە دایك بوو **٣٦١**یان بـە خاك سپێردران .

نامەوێت زیاتر دڵگیرتان بکەم بۆیەکا لـەو ژمارە زۆرانـەی

دەربارەی پێش پەنجاکان کۆم کردوونەوە هیچتان بۆ ناهێنمەوە •

بە داخەوە تا ئیمڕۆش رووناکبیرانی کورد ، دەستەیەك شاعیریان نەبێت ، وەك پێویستە هەستیان بەم کە لێنە گەورەیەی ژیانی گەلەکەیان نەکردووە ، گەر نەگەڕابینە دواوە هیچ نەچوینەتە پێشەوە • «کوردستان»ی یەکەمین ڕۆژنامەی کوردیی کۆتای سەدەی ڕابوردوو چەند جارێك لەو شوێنانەیدا کە بە ناوی ئاینەوە کوردی بۆ خوێندن هان داوە ئافرەتو پیاوی تێکەڵ کردووە ، کەچی دوای نزیکەی نیو سەدە کونو قوژبنی ژمارەی ساڵێکی گۆڤارێکی وەك «هاوار» دەبشکنیت بێ ئەوەی هاوارێکی بۆ ئافرەتی کورد تێدا بدۆزیتەوە •

لەم مەیدانەدا ، وەك زۆر مەیدانی تری ژیانی رووناکبیریمان، شاعیران بۆڕی ئەوانی تریان داوە (١)• «نێرو مێ» لای حاجی قادری کۆیی فەرقیان نەبوو • مەلای گەورە چەند جارێك لە شیعرەکانیدا بە وردی هاتۆتە سەر باسی ئافرەتی کورد ، بۆ چاکەهانی داونو بە توندی ڕەخنەی لەو دابو نەریتانە گرتووە کە ئافرەت گیرۆدەیانن • مەلای گەورە وەك باوکێکی دووربین بەر لە هەموان لە کۆیە کچەکانی خۆی خستە بەر خوێندن • بێکەسیش بە گەرمی ئافرەتی کوردی بۆ تێکۆشانو سەرپۆش فڕێدان هان

---

(١) دەربارەی ئەم باسە بڕوانە : محەمەدی مەلا کەریم ، خەباتی شیعری کوردی لە پێناوی ئازادیی ئافرەتاندا ، ـ « بەیان » ، بەغدا ، حوزەیرانی ١٩٧٥ ، ل ٢ ـ ١٥ •

دەدا • لە چلەکاندا « نەسرین دەمێکە »ی بێکەس بووە سروودێکی نیشتمانیی ئازادیخواهانی کورد (دەوروبەری ناوەندی ساڵی ١٩٤٤ کاك شەوکەت محەمەد ئاوازێکی ناسکی بۆ دانا) • « قەڵشی کوڵمی سووتاوی کچی لادێ »و ڕەنجەڕۆیی « کیژی شێخو کیژی حاجیو کیژی ئاغا » سەرنجی هێمنی موکریانییان ڕاکێشا • گۆران « توندو تیژترین دەنگی بێزاریی لە باری پڕ جەورو ستەمو دواکەوتووی ژیانی کوردەوە » دەربڕیوە •

کەسمان نییە نەزانێت کە ئافرەتی کورد بەش بە حاڵی خۆی لە کۆڕی خەباتدا درێغیی نەکردووە • لێرەدا تەنها چەند ڕاستییەکی کەم زانراو یا نەزانراو دەخەمە بەر چاو •

حەپسە خانی نەقیب ئافرەتێکی لێ هاتوو بوو ، لە بیستو سییەکاندا چەند جارێك نامەی تایبەتیی ناردووە بۆ بارەگای یەکیەتی نەتەوەکان لە جنێڤو تێیدا باسی ئەو جەورو ستەمە زۆرەی کردووە کە بە سەر کورد هاتوون • ئەو نامانە ئێستە بوونەتە بەڵگەی گرنگ بۆ لێکۆڵینەوەی مێژووی نوێی گەلەکەمان • مینا خانی هاوسەری قازی محەمەد نەمر لە ڕۆژگاری کۆماری مەهابادا جێگەی حەپسە خانی نەقیبی گرتبۆوە • وا دیارە خەریکی دامەزراندنی یەکەم ڕێکخراوی ئافرەتان بووە •

لە سەردەمی پاشایەتیدا کچە کوردەکانی زانکۆی بەغدا ئازایانە لە خۆنیشاندانە نیشتمانییەکانو ئاهەنگە نهێنییەکانی

نەورۆزدا بەشدار دەبوون • ئـەم ناوانە بەشێکن لەوانەی بە چاوی خۆم دیومن‌و لە بیرمن : خوالێخۆشبووان ڕوناك زوهـدی‌و نەوزەر نوری ، نازەنین سالح قەفتان ، حۆری‌ی عەلی ئاگا ، درەخشانی عارف نەجیب ، شەوقی‌یە ئەحمەد ، درەخشـانی شـێخ جەلال ، زەکیێی عومەری سام ئاغا ، سورەیا محەمەد ، نەزیرە ڕەشید ، ناجی‌یە مستەفاو گوڵشەن ڕەواندوزی‌و ژمارەیەکی تر کە بە داخەوە نایەنەوە یادم •

هیوادارم باری ژیانی ئافرەتانی کوردو مێژووی بزوتنەوەیان زیاتر سەرنجی نووسەرانمان ڕابکێشن‌و گەلێك بەرهەمی تری وەك « ئافرەت لە چیرۆکی کوردی‌دا »ی کاك صەباحی غالب‌و « خەباتی شیعری کـوردی لە پێناوی ئازادی‌ی ئافرەتاندا »ی کاکە حەمـەو « ئافرەتی لادێیی کورد »ی کاك بورهان قانیع بەشێك لە کەلێنەکانی کتێبخانەی کوردی‌ی بڕیکەنەوە •

× × ×

پێڕست

ئافرەتی کورد

ئافرەتی کورد لای گەڕیدە ئەوروپاییەکان • ئاواتی حاجی قادرو مەلای گەورەو گۆرانو بێکەسو قانیعو هێمن • زمانی خەسو • کچی خوێندەواری هەولێرو سلێمانی • حەپسە خانو مینا خان • کچانی زانکۆی بەغدا • ٧٤ـ٨٠

× × ×

سەرنج

بە داخەوە ژمارەیەك هەڵەی چاپ کەوتوونەتە چەند شوێنێکی ئەم کتێبەوە ، بە پێویستمان زانی سەرنج بۆ ئەمانەیان ڕاکێشین :

ل ١٧ : کۆتای پێنجەم دێڕ دەبێتە (زەنگین) نەبن •

ل ٣٠ : وشەی یتەو لە دێڕی چواردەمیندا دەبێتە پتەو •

ل ٣٣ : هەموو دێڕی دوازدەمین لادەبرێ‌و ئەمەی دەخرێتــە جێ : دەوری ئافرەتانی فەرەنسە لە شۆڕشدا زۆر گەورە بوو ،

ل ٤٦ : یەکەم وشەی دوا دێڕ دەبێتە نزیکەی •

ل ٥٦ : وشەی ئەوروپادا لە یەکەم دێڕی دووەم پەرەگرافــدا دەبێتــە ئەورووپــا ، ئیلیزبێثی چــوارەم دێـــڕی هـــەمان پەرەگراف دەبێتە ئیلیزابێت •

ل ٦٤ : وشەی ئەبوو لە دووەم دێڕدا دەبێتە نـەبوو ، وشـەی تەرخاویش لە پازدەمین دێڕدا دەبێتە تەرخان •

گلەیی و سوپاس

- لە دەستنووسی ئەم کتێبەدا چوکلە بۆ پیتی (ر)ی قەڵەو لە سەرەتاو ناوندو کۆتای وشەکاند دانراوە ، بەڵام دوای چاپ زوربەی ئەو چوکلانە لە (ر)ی سەرەتای وشەدا نەماون . هەروەها لە گەلێك شوێندا نوقتەو وێرگولی نێوان ڕستەکان بە جیا چاپ نەکراون . ئۆباڵی هەردووکیان وان لە ئەستۆی تیپکارانی چاپخانەی « الحوادث »دا . لەگەڵ ئەوەشی دڵسۆزیی ئەوان نەبوایە ئەم بەرهەمە وا ڕێكو پێك نەدەکەوتە بەر دەستی خوێندەواران ، ئەوەی شایانی سوپاسی زۆرە .

- گەلێك سوپاس بۆ برای خۆشەویستم دوکتۆر ئەورەحمانی حاجی مارف کە بەشێك لە ئەرکی چاپ کردنی ئەم کتێبەی گرتە ئەستۆ .

لە کتێبخانەی نیشتمانیی بەغدادا
ژمارە (١١٩٧) ساڵی ١٩٨١ی دراوەتێ

الدكتور كمال مظهر احمد

المرأة في التأريخ

(بحث تأريخي - إجتماعي موجز)

نرخي ٤٠٠ فلسم

بغداد - ١٩٨١
مطبعة الحوادث